БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылдан үндүрүлеттинген.

ШЫН

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТЫВА ОБЛАСТЬ
БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ КОМИТЕТТЕРИНИҢ, АЖЫЛЧЫ ЧОННАР
ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ ОБЛАСТЬ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ
СОВЕТТЕРИНИҢ ОРГАНЫ

1960 ч.
МАЙ
11
СРЕДА
№ 109 (4593).

Өртээ 20 көп

Коммунистиг партияның XXI съездизиниң шиитпирлериниң айыткан оруу-биле, бистиң чеди чылывыстың өндүр улуг оруу-биле бис дидими-биле болгаш өөрүшкүлүү-биле чоруп орар бис.

(Н. С. Хрущевтуң түңнел чугаазындан).

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ БЕШКИ СЕССИЯЗЫ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң хуралынга 1960 чылдың май 7-де эш Н. С. ХРУЩЕВТУҢ түңнел чугаазы

Эштер депутаттар!

Сессияга санал берген бүгү кижилер илеткелдерде көдүрүнген бодалдар-биле бүрүн чөпшээрежип турарын илергейлээн, ынчангаш ажылчыннардан болгаш албан-хаакчылардан үндүрүглер тыртарын соксадырының база совет улустуң чаагай байдалын бедидеринче угланган өске-даа хемчеглерниң дугайында, бүгү ажылчыннарны болгаш албан-хаакчыларны кызырган ажыл хүнүнче шилчидерин 1960 чылда доозар дугайында Совет чазактың саналдарын бир эп-сеткилдиг деткээннер. Совет чазактың иштики болгаш даштыкы политиказын депутаттар боттарының саналдарынга бир эп-сеткилдиг чүүлдүгзүндүлер.

Бистиң улузувустуң политиктиг болгаш чогаадыкчы улуг көдүрлүүшкүнүнүң дугайын, Совет чурттуң ажылчыннарының, колхозчуларының, интеллигенциязының күш-ажылчы алдарлыг херектериниң дугайын депутаттар боттарының саналдарынга чугааладылар.

Чеди чылды эки эгелээн бис, эштер. Бүдүрүлге пландары долдур болгаш ажыр күүсеттинип, улус ажыл-агыйында херенгилер мөөннээшкини өзүп, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедип турар. Улустуң улуг чаагай тура-соруу, ооң маадырлыг күш-ажылы, миллион-миллион кижилерниң социалистиг чарыжы—чеди чыл планын долдур болгаш ажыр чедиишкиннерниң күүседириниң, экономиканы улам ынай көдүрериниң, эртемни болгаш культураны хөгжүдериниң, совет кижилерниң чаагай байдалын бедидериниң шынчы үндезини ол-дур.

Чедиишкиннерниң дугайын чугаалап тургаш, бистиң ажыл-чорудулгавыстың бүгү талаларын кезээде хынамчалыг көөр, чедип алдынган чүүлге сожургавас, бисте бар хөй курлавырларны болгаш аргаларны улус ажыл-агыйының бүгү адырларын күчүлүг хөгжүдеринге бүрүн ажыглаар дугайында үргүлчү сагыш салыр ужурлуг бис.

Чеди чыл планының онаалгаларын чедиишкинниг күүсединге чугула ужур-дузалыг чаңгыс айтырыгның дугайын бодумнуң допчу харыымга чугаалаарымны меңээ чөпшээреп көрүңер.

Чеди чыл планын ёзугаар бүдүрүлгелерни тударынга болгаш чаарты дериириңге, чуртталга болгаш культура-амыдырал тудуунга кайгамчык улуг хемчээлдиг капитал салыышкыннарны төлевилээнин билир болгай силер, эштер. Ол сорулгаларга Совет эрге-чагырганың бүгү чылдарының дургузунда салдынганы ышкаш барык ол хире хөренгилерни салып киирген турарын силерге сагындырарын күзеп тур мен.

Бир эвес тудугну эрги аргалар-биле чорудар болза, төлевилеттинген пландарның күүселдезиниң дугайын күзеп болбас. Ынчангаш партия биле чазак тудугну индустриализастаарынче угланыышкынны алган. Тудугнуң материал-техниктиг баазазын тургузар талазы-биле сөөлгү чылдарда бисте хөй чүүл кылдынган. Ол чорук чуртка тудуг-монтаж ажылдарының хемчээлин 1950 чылда 58 миллиард рубль турганындан 1959 чылда 172 миллиард рубль чедирер, азы барык 3 катап көвүдедир арганы берген. Чыып эптээр демирбетон тудугда тергиидекчи байдалды ээлеп турар. Ону бүдүрүп үндүрери сөөлгү үш чылдың дургузунда 2 миллион 200 муң кубометрден 25 миллион кубометр чедир, азы 11 катап өскен.

Ынчалзажок тудугнуң бүдүрүлге баазазының хөгжүлдезиниң чедип алдынган деңнели өзүп турар негелде-хереглелдерден ам-даа хожудап турар.

Чоокта чаа чазак чери ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң тудуг херектериниң талазы-биле Күрүне комитединиң даргазы эш В. А. Кучеренконуң чагаазын алган, ында дыңнадып турары болза, тудуг материалдарының үлетпүрүн хөгжүдер талазы-биле онаалга чамдык республикаларда четпес күүсеттинип турар. Бо чылдың планын ёзугаар 45 миллион тонна цементини бүдүрүп үндүрери көрдүнген. Ынчаарга тудугнуң улуг хемчээлдериниң уламындан ындыг хемчээл безин бисти хандырып шыдавас-тыр.

Ындыг турбуже цемент бүдүрер талазы-биле чаа күчүлерни ажыглалга киирериниң онаалгазы четпес күүсеттинип турар. План-биле көрдүнгенинге бодаарга, цемент бүдүрер күчүлерни сөөлгү үш чылдың дургузунда 9,5 миллион тонна эвээшти ажыглалга киирген. Цементиниң туттунуп турар хөй-хөй заводтары дериглер-биле хандыртынмайн турар. Ол-ла чылдагаан-биле 1959 чылда ажыглалга киирер турган алды заводтарга чылда барык 2 миллион тонна цемент бүдүрер күчүлер ажыглалга кирбээн. 1959 чылда цемент заводтарының талазы-биле тудуг-монтаж ажылдарының планы чүгле 88 хуу болгаш бо чылдың бирги кварталында—84 хуу күүсеттинген.

Тудугну улам ынай индустриализастаарының болгаш улуг панель бажың тудуун хөгжүдериниң депшилгелиг аргаларын бистиң тудугжуларывыс болгаш конструкторларывыс ажылдап кылган. Нииити күчүзү 6 миллион 600 муң дөрбелчин метр чуртталга шөлдүг улуг панель бажыңнарны бүдүрер талазы-биле бүдүрүлгелерни 1960 чылдың төнчүзүнге чедир тургузар дугайында шиитпирни партияның Төп Комитеди болгаш чазак хүлээп алган. Москваның, Ленинградтың, Череповецтиң, Первоуральскиниң болгаш өске-даа чамдык хоорайларның партия, совет, ажыл-агый органнары ол бүдүрүлгелерни эки тудуп кирипкен. Ынчалзажок улуг панель бажыңнарны бүдүрер талазы-биле заводтар тудуу хөй-хөй районнарда багай чоруп турар. Планныг онаалга-биле көрдүнген 1 миллион 300 муң дөрбелчин метрниң орнунга эрткен чылын чүгле 470 муң дөрбелчин метр күчүлерни ажыглалга киирген.

Руда эвес материалдарны тывар болгаш сайзырады ажылдап кылыр талазы-биле механизастаан улуг бүдүрүлгелерни тургузарынче чамдык черлерде чогуур кичээңгейни салбайн турар. Санитар-техника дериглерин, бажың эт-херекселдерин болгаш өске-даа материалдарны бүдүрерин көвүдедир талазы-биле чамдык областарда болгаш республикаларда онаалгалар багай күүсеттинип турар.

Ындыг четпестер чүге бар болуп турарыл? Чүге дээрге эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери болгаш улус ажыл-агыйының чөвүлелдери ол айтырыгларже кичээңгейни сулараткан-дыр.

Бир эвес эргежок чугула хемчеглерни албас болзувусса, тудугнуң бүдүрүлге баазазы капитал тудуг болгаш улус ажыл-агыйынга чаа бүдүрүлге күчүлерин тургузар талазы-биле чеди чылдың онаалгаларын күүсединге кызыы чер болу берген туруп болур.

Эвилелдешкен республикаларның чазактары, улус ажыл-агыйының чөвүлелдери, партия, совет, профэвилел болгаш комсомол организациялары тудуг материалдарының болгаш тудуг индустриязының бүдүрүлгелериниң тудугларынче кичээңгейни күштелдирзин деп Дээди Советтиң индириинден чугаалаарын херектиг кылдыр санап тур мен.

Күчүлүг тудуг индустриязын тургуспайн тургаш, тудуг материалдарының үлетпүрүн хөгжүтпейн тургаш, чеди чыл планында төлевилеттинген тудуг ажылдарының программазын чедиишкинниг күүседип болбас деп чүве кижи бүрүзүнге билдингир деп бодаар мен, ынчалзажок мону онзалап демдеглеп тур мен. Бир эвес тудуг үлетпүрүнүң цемент болгаш өске-даа заводтары туттунмас болза, бир эвес биске чогуур хемчээлдиг тудуг материалдары болбас болза, капитал ажылдарның планын күүседир чорукту хандырып болур бе ынчаш?

Капитал салыышкыннарны шиңгээдип алыры деп чүл ол? Ол—чаа заводтарны, электростанцияларны, демир оруктарны тудары, эрги бүдүрүлгелерни чаарты дериири-дир; ол—чуртталга бажыңнарын, школаларны болгаш культура амыдыралдың өске-даа албан черлерин тудары-дыр.

Ынчаарга бир эвес индустриалдыг тудугну кылырынга чогуур хемчээлдиг цемент болгаш өске-даа тудуг материалдары, механизмнер чок болур болза, ол бүгүнү чедиишкинниг күүседип болур бе ынчаш? Бир эвес тудугнуң күчүлүг материал-техниктиг баазазын тургузуп алыр болзувусса, чүгле ынчан бистиң партиявыстың XXI съездизиниң салган сорулгаларын чедиишкинниг күүседип болур бис.

Эштер депутаттар! Совет Эвилелинге хамаарыштыр америк ужар чүүлдүң кылган агрессчи үүлгедии депутаттарның болгаш бүгү совет улустуң чөптүг килеңнээшкинин хайныктырган. Хөй санныг негелделер болгаш чагаалар сессияның болгаш Совет чазактың адынга кирип турар. Ооң-биле холбаштыр ол айтырыгга база дагын доктаарын болгаш чамдык чаа медээлерни көргүзерин меңээ чөпшээреп көрүңер.

Дээди Советке илеткел кылып тургаш, ол фактының дугайын дыңнатканымның соонда, АКШ-тың күрдепартаментизи парлалгага тускай медеглелинге «Локхид У-2» хевирниң америк самолёду турк-совет кызыгаарның районунга агаарның үстүү каъттарынга агаар шинчилели кылып чораш, Совет күрүне кызыгаарын үрээниниң дугайында чугаа чоруп турар деп бадыткап турар-дыр. Ол самолёт ужудукчунуң кислород чемининиң таарыштыр кылдынмааның ужурунда угланыышкынын чидирген аянныг кылдыр чугаалап турар-дыр. Ужудукчу медерелин чидирипкен болгаш авто-ужудукчунуң башкарган самолёду ССРЭ-ниң девискээринче ужуда берген-дир деп күрдепартамент бүзүредип турар-дыр.

Күрдепартаментиниң сөстери-биле алырга, ужудукчу бодунуң кислород херекселиниң таарыштыр кылдынмааның дугайын ооң ужуп үнгени болгаш шеригниң эвес, харын аэронавтика база космиктиг делгемни шинчилээр талазы-биле национал эргелелдиң болуп турар дээр аянныг кылдыр Аданда турк аэродромдан дыңнадып четтиккен болуп турар.

Аэронавтика болгаш космиктиг делгемни шинчилээр талазы-биле национал эргелелдиң хоозун чулчуруун бадыткаар сорулгалыг болган күрдепартаментиниң медеглелин удатпаанда чарлаан турган. Ол медеглелде мынча деп чугаалап турар:

«Аэронавтика болгаш космиктиг делгемни шинчилээр талазы-биле национал эргелелдиң эртем-шинчилел кылыр сорулгалыг база улуг бедиктерге агаар байдалдарын болгаш хаттың киискиишкиннерин өөрениринге 1956 чылдан бээр ажыглалга туруп келген «У-2» хевирлиг самолёттарның бирээзи ооң ужудукчузу кислородум байдалы бергедеп турар болгаш Турцияның районунда Ван хөлдүң кырында чоруп тур мен деп дыңнатканының соонда май 1-ниң эртенинде 9 шактан эгелээш (ол черниң шагы-биле) ис чок чиде берген».

Эштер, бир чажыт чүвени силерге чугаалаар ужурлуг мен. Кажан илеткел кылып тургаш, ужудукчу дириг болгаш кадык барын, а самолёттуң кезээ бисте барын өжегээр чугаалаваан мен. **(Катны. Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).** Ону биле тура кылган бис, чүге дээрге, бир эвес шупту чүвени дораан-на дыңнадыпкан болзувусса, американнар өске хоозун бадыткалды чогаады бээрлер ийик. **(Залда катны. Адыш часкаашкыны).**

Ам көрүп көрүңерден, олар дээрге Ван хөл, эртем шинчилелдери дээш, оон-даа өске хөй-ле мелегей чүүлдерни чугаалап үнүп келгеннер-дир. Ам олар ужудукчу дириг-дир деп чүвени билип алгаш база бир өске чүвени бодап тывар апаарлар ийнен. Ынчангаш олар даап бодап турарлар... **(Залда катны. Адыш часкаашкыны).**

Медеглелде оон ынай чугаалап турары болза:

«Ук самолёт Турцияда Инджирлик деп ужар чүүл баазазындан көдүрлүп үнген. Ужудуушкунунуң планы бирги контроль пунктуну соңгу широтаның 25 минутазының 35 градустарының болгаш чөөн широтаның 23 минутазының 41 градузунуң база солагай талакы эглиишкин Ван хөлдүң радиомаягынче, ооң соонда Трабзоннуң, Антальяның радиомаягынче болгаш Аданче ээп келир ориентираларлыг болурун көрген». Ындыг «ылаптыг» медээлерни олар дыңнатканнар. Чүвениң ёзулуг ужуру кандыг болганын ынчаш чугаалаар мен.

«Ужудуушкун 3 шак 45 минута үргүлчүлээр ужурлуг турган болгаш ол үениң дургузунда 1.400 далай мили хемчээлдиг черни самолёт эртер ужурлуг турган. Самолёт ук черниң шагы-биле эртенгиниң 8 шакта ужудуп үнген. Ужудуп үнгениниң соонда ужудукчу кислород дериининиң таарымча чок болганының дугайын дыңнаткан. Авария болган таварылгада ажыглаар радио чалгыын ажыглап тургаш, пеленг алыр болгаш ооң соонда Аданче ээп келир дээш Ван хөлдүң радиомаягынче самолётту башкарып чор мен деп ол дыңнаткан».

Үстүнде чугаалаттынганы ышкаш, ужудукчу ужудуушкун планын ёзугаар Ван хөлдүң радиомаягының чанынга солагай талаже эглиишкинни кылыр ужурлуг турган деп медеглелде оон ынай чугаалап турар. Ооң сөөлгү дыңнадыын барымдаалап алырга, ол радиомаяктың медээлерин алырын оралдашкан. Ужудукчу соңгу-чөөн угланыышкынче чорупкан чадавас деп бодап турар, ынчалза-даа ооң соонда ооң-биле харылзаа читкен.

Сөөлгү дыңнадыгны алганының соонда удатпаанда дилээшкиннер эгелээн. Ван районнуң чери даглыг болгаш кадыгдошкун. Ван хөлдүң районунуң чери даглыының дугайында дыңнадыг—шын дыңнадыг болган.

«Ужар чүүл халавының дугайында кандыг-даа демдектер илереттинмээн». Ынчангаш ол база шын, чүге дээрге аңаа ол самолёттуң халапка таваржыышкыны болдунмас-даа турган.

Самолёт кандыг херекселдер-биле дериттингенин, ол кандыг «тайбың» сорулгаларны салып чорааның медеглелде ооң ынай тодаргай чугаалап турар. Ооң бир кезек черин номчуурун чөпшээреп көрүңер:

«У-2» самолётта тургустунган херекселдер агаарның байдалының, конвективтиг булуттарның, хаттың шимчээшкининиң, күштүг агымнарның болгаш тайфуннар ышкаш ындыг калбак нептерээн агаар болуушкуннарының дугайында дыка ылаптыг медээлерни алыр арганы бээр».

Шынында, «тайфунну» күрдепартаментиден салып үндүрүпкеннер!

«Национал эргелел ол самолётту космиктиг херелдерниң болгаш агаарда чамдык бүдүмелдерниң, ооң иштинде озоннуң болгаш суг бустарының мөөңнелиишкининиң дугайында медээлерни алырынга база ажыглап турар». **(Залда шимээргээшкин).**

Бодунуң чуртунуң болгаш бүгү делегейниң хөй-ниитизин аймаактырар дээш албан-дужаалдыг америк кижилерниң чулчуруп үндүрген хоозун тускай бадыткаашкыннары ындыг болуп турар-дыр.

Ол хоозун бадыткаашкыннар бүзүрээчел кижилерге кордаттынган шуут-ла даап бодаашкыннар болуп турар деп чүвени медеглээр ужурлуг мен, эштер депутаттар. Бир эвес самолёт дужур аттырган болза, ужудукчу база өлген боор деп, ол хоозун бадыткаашкыннарның чогаадыкчылары бодап турганнар. Ынчангаш чүвениң ужуру херек кырында кандыг болганын айтырып билип алыр кижи чок, чүү ындыг самолёдула, ол кандыг херекселдер-биле дериттингенил деп чүвени хынаары болдунмас деп бодап турганнар-дыр.

Дужур аттырган америк самолёттуң ужудукчузу дириг болгаш кадык деп чүвени хамыктың мурнунда дыңнадырын күзеп тур мен. Ол ам Москвада турар. Истелге үезинде илереттинген чогуур аппаратуразы-биле кады ол самолёттуң артынчыларын база мында чедирип келген.

Ол ужудукчуну Фрэнсис Гарри Пауэрс деп адаар. Ол 30 харлыг. Ооң медеглелин ёзугаар алырга, ол дээрге Американың Каттышкан Штаттарының шериг-агаар күштериниң улуг лейтенантызы болуп турар, 1956 чылга чедир, тодаргайлаарга төп разведка эргелелинге шилчип келгижеге чедир ол күштерге ол бараан болуп турган. Америк шериг-агаар күштеринге албан эрттирип тургаш айда 700 доллар ап турган мен, а кажан разведкага шилчип келгеш, чажыт медээлер чыыр талазы-биле шпион онаалгалар күүседип эгелээш айда 2.500 доллар ап турар апарган мен деп, Фрэнсис Пауэрс дыңнаткан. Капитал амыдыралды ынчалдыр садып ап, кижилерни садып ап турар-дыр. **(Залда шимээн).** Кислород херекселиниң баксыраашкыны болбааны ышкаш, меңээ кандыг-даа баш дескиниишкини болбаан деп, ол ужудукчу көргүзүп турар-дыр. Бодунуң начальниктериниң айтыышкыннарын ылаптыг күүсетпишаан, ол аңаа айтып берген орук ёзугаар ужудуп, Совет Эвилелиниң шериг болгаш үлетпүр объектилериниң дугайында шпион медээлер чыырынга аппаратураны онааттынган объектилерниң кырынга ажылдадып-даа, соксадып-даа чоруп, бистиң чуртувустуң ханы девискээринге ооң дээрбечи ужудуушкунунга таварышкан чүүл мырыңай болгужеге чедир ужуткан.

Дужур аттырган самолётту болгаш ооң аппаратуразын, а ол ышкаш ужудукчуну байысааганының түңнелинде алдынган материалдар дугайын силерге чугаалаксап тур мен. Истелге ам-даа үргүлчүлеп турар, ынчалза-даа байдал ам безин четчири-биле билдине берген.

Бирээде, самолёт дугайында. Ол дээрге эвээш дүргедээшкинниг «Локхид У-2» деп хевирниң шынап-ла бедик ужар самолёду болган. Олар ооң бедик ужарынга кордапкан болгаш ук самолётту чаңгыс-даа хыдыкчы самолёт чедип шыдавас, ону агаар артиллериязы-даа чедип шыдавас, ынчангаш Совет Эвилелиниң девискээриниң кырынга ол ужур-дүрүм чогу-биле ужуп болур деп бодапканнар. Шынап-ла самолёт ырак бедикке ужуп чораан, ынчангаш ону ракета 20 муң метр бедик чорда апкан. **(Диңмиттиг адыш часкаашкыны).** Бир эвес оон бедик ужар болза база-ла аптар бис! **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).** Самолётту «атмосфераның үстүкү каъттарынга агаар шинчилээринге» таарыштыр эвес, албан-дужаалдыг америк төлээлекчилерниң бүзүредиксеп турары дег «агаар шенелдези» алырынга таарыштыр эвес, өскээр дерээн болган. Чок. Ол дээрге шивишкинчи медээлер чыырынга, ооң иштинде черни чурукка тыртырарынга таарыштырган янзы-бүрү приборлар-биле дериттинген, шынап-ла ёзулуг шериг разведчиги болган.

Дужур аттырган самолётту шинчилеп көрген авторитеттиг экспертиза комиссиязы, шинчилеп көрдүнген херек кырында боттуг фактыларга үндезилээш, ук америк самолёт болза тускай белеткээн агаар разведчиги болур дээрзин доктааткан. Ол самолёт Памирниң районундан Кольскиниң чартык ортулуунга чедир бистиң чуртувустуң шериг болгаш үлетпүр объектилерин чурукка тыртырар арга-биле Совет Эвилелиниң бүгү девискээрин дургаар ужар сорулгалыг турган. Аэрофотоаппараттардан аңгыда радиолокациялыг четкилерни ажыдарынга, черни база ажылдап турар радиостанцияларының болгаш радиотехниктиг өске-даа тускай херекселдерниң частоталарын тодарадырынга херектиг хайгылычы база кады чораан.

Бисте чүгле ол самолёттуң аппаратуразы эвес, харын чуруун тодарадыр чуган фотопленка, бистиң девискээривистиң элээн каш районнарының чуруктары бар. Ол чуруктарның чамдыызы бо-дур. (Тыртырган чуруктарны Н. С. Хрущев көргүскен).

Аэродромнарның чуруктары бо-дур көрүңерден. Бо ийи ак шугумнар-дыр, ол болза бистиң хыдыкчы самолёттарывыстың одуруглары-дыр. Бо аэродром-дур, ында база самолёттар көстүр. Ол пленкаларны бис бодувус чуп алган бис. **(Хөглүг шимээргээшкин).**

Чуруктарны эш Лобановка дамчыдып берейн—өөренип көргейлер аан. **(Залда шимээргээшкин).**

Бо чуруктардан бензин складтары көстүр-дүр. Фотоаппарат багай эвес-тир, ынчангаш чурук кончуг тода болган-дыр. **(Залда шимээргээшкин).**

Ынчаарга бистиң фотоаппараттарывыс чуруктарны эки, улам тода кылдыр кылып турар, ындыг төлээде бо талазы-биле бистиң шиңгээдип алган чүвевис эвээш болду. **(Залда катны).**

Шак бо чуруктардан үлетпүр бүдүрүлгелери илден-дир.

Эш дарга, бо чуруктарны база ап алынарам.

База ол ышкаш бистиң чер кырында элээн каш радиолокациялыг станцияларывыстың сигналдары бижиттинген магниттиг пленка база бар. Ол бүгү болза, Свердловск районунга дужур аттырган америк самолёттуң шивишкинчи ажылының херек кырында маргыш чок боттуг херечилелдери-дир. **(Залда шимээргээшкин).**

Разведчик америк самолёт ындыг «агаар шенелделерин» ап турган ышкажыл, ол шенелделерни Турцияда Ван хөлдүң кырынга эвес, сыр өске черлерге кылып турганы ол-дур.

Кислород херексели ажылдавастаан ужурунда ужудукчунуң бажы дескине берген дээр дугайты хоозун чугаалар АКШ-тың күрүне департаментизинге болгаш Пентагонга хеп-хенертен болган угаан ышкындырыының түңнелинде тыптып келген боор, чүге дээрге Совет девискээрге бүтпейн барган дээрбечи ужудуушкун бүгү делегейге билдингир апарган. **(Диңмиттиг адыш часкаашкыны).** Ол дээрге метеорологтуг самолёт чүве, кислород херексели ажылдавастай бээрге ужудукчу медерелин ышкыныпкан, ооң самолёду аскын тыртырбас аът ышкаш, ужудукчунуң туралаан черинден сыр өскээр, совет девискээрже ону алгаш аскымнап киирип келген-дир деп, угаан-сарыыл чок хоозун чугаадан өске, ол дээрбечи ужудуушкунга өмээржип турар кижилер чүнү-даа бодап чадааннар. Кемчоктарын көрбес силер бе! **(Залда шимээргээшкин).**

Адан хоорайдан чөөн талада америк-турк Инджирлик баазага ук самолёт туруп турган деп чүгле ол чугаа шынга дүгжүп турар. Ужудукчу Пауэрстиң өчээни-биле алырга, ол 10-10 дээр кезекке албан-хүлээлгезин эрттирип турган, ук кезек чүгле чажыртынары-биле аэронавтиканың болгаш космиктиг делгемнерни шинчилээриниң национал эргелелиниң эргезинде кирип турар, а херек кырында улуг бедиктерден шериг хайгыылдашкынны кылып турар.

Турцияда америк шериг баазазынга бодунуң кады албан-хүлээлге эрттирип турганы каш офицерлерниң адын Пауэрс бодунуң өчүктеринге адаан. Пауэрстиң өчээнин ёзугаар алырга, 10-10 деп америк кезектиң командири—Вильям Шелтон, ооң оралакчызы—полковник Кароль Функ болуп турар.

Ужудукчу Пауэрс дораан-на ушпаан, чурттуң ханызынче ужударынга ол үр үеде белеткенип келген, ооң чугаазы-биле алырга Совет Эвилелиниң радарлыг системазын өөренир сорулга-биле ол боду совет кызыгаарны дургаар хөй удаа ушкан болуп турар.

Разведчик Пауэрс бодунуң начальнигиниң даалгазы-биле апрель 27-де турк хоорай Адандан Пакистанда Пешевар аэродромче ужуткан. Ынчаарга АКШ-тың күрүне департаментизиниң хоозун медээзинде чугаалап турары дег, ужудукчу Пауэрс май бирде Адан хоорай чанында турк аэродромдан эвес, а Пакистан девискээриңден, Пешевар аэродромдан ооң ап чорааны картада айыткан маршрут-биле—Арал далайның, Свердловскиниң болгаш өске-даа пунктуларның кыры-биле ушкаш, Архангельскиже болгаш Мурманскиже үнгеш, а оон соонда Буде деп норвег аэродромга хонар деп даалга алгаш агаарже көдүрлүп үнген.

Бистер ам ооң кайнаар ушканын медеглеп тур бис. Ол фактының дугайын мен силерге илеткеп турумда ону ылап билип турганывысты чугаалаар ужурлуг мен. Американнар чүнү даап бодап алырын дыңнаар дээш медеглевээн бис. Ам олар ону даап бодап алганда байдал херек кырында кандыг болганын илеткеп турарывыс бо-дур.

Совет девискээрниң кырынга бодунуң ужудуушкунунуң сорулгазының дугайын байысаалгага Пауэрс мынчаар медеглээн:

«Мен Пакистанда Пешевар аэродромдан ужуп үнер, ССРЭ-ниң күрүне кызыгаарын ужуп эртер болгаш совет девискээр кыры-биле Норвегияже (Будеде аэродромче) ужар ужурлуг турган мен. ССРЭ-ниң тодаргай айыттынган пунктуларының кыры-биле ужуп эртер ужурлуг турган мен, оларның иштинде Мурманск болгаш Архангельск сагыжымда арткан-дыр. Совет девискээрниң кыры-биле ужудуп ора, картада айыткан тускай пунктуларның кырынга аппаратураны ажылдадып болгаш соксадып чоруур ужурлуг турган мен. Совет девискээрниң кырынга мээң ужудуушкунум башкарыкчы совет снарядтар болгаш радиолокация станцияларының дугайында медээлер чыырынга таарыштыр көрдүнген турган».

Ужудукчу шпион Пауэрс «Ван хөлдүң кырынга агаарның кандыг шенелдезин» кылыр ужурлуг турганыл?—деп, америк күрдепартаментиде дээргилерден айтырарын күзеп тур мен.

Ол оруктап ужудуп эртип чыткаш, америк разведчик самолёт афган күрүнениң чөпшээрели чокка ооң девискээриниң кыры-биле ужудуп эрттип, ол күрүнениң бүрүн эргезин каржызы-биле үрээн дээрзин безин чугаалавайн-дыр мен. Америк милитаристерниң моралынга ол дээрге аңаа чүве ийнен. Оларның ындыг үүлгедиишкиннери шагдан тура-ла билдингир. Революция болган Иракка удур агрессия белеткеп турар үеде Австрияның девискээриниң кыры-биле америк шериг самолёттарының ужудуп эрткенин-даа маңаа сактып болур. Австрияның бүрүн эргезин америк шериг самолёттарының ол оор ёзу-биле үрээнинге удур, Американың Каттышкан Штаттарының ат салганы-биле база чүүлдүг деп көрген ооң нейтралитедин хүндүлевээн ол каржы үүлгедигге удур австрия чазак удурланыышкынын база кылган болгай.

Кислород херекселиниң үрелик болганының түңнелинде ужудукчу медерелин ышкынган болгаш ооң соонда самолётту автоужудукчу башкарып чораан дээр дугайында нүгүлдүг бадыткалга бүзүрээр чүве болза, автоужудукчу башкарган самолёт Турциядан Пакистанга ужудуп чеде бергеш, Пешевар хоорайның аэродромунга барып, аңаа үш хонган болгаш оортан май 1-ниң эртен эрте ужудуп үнүп, Афганистанның девискээриниң кыры-биле ужудуп эртпишаан, Совет Эвилелиниң кызыгаарынче кирип, оон девискээри-биле ийи муң ажыг километр черни эрткен болгаш агаарга ниитизи-биле дөрт хире шакта ужудуп келген деп чүвеге база бүзүрээр апаар ужурлуг. Бистиң девискээривис-биле самолёттуң ужудуп турганының бүгү дургузунда ол бистиң хайгааралывыска турган, ынчаарга дужаал алдына бээрге, ону андара адыпкан чүве. **(Адыш часкаашкыны).**

Бистиң дүңдүктелдир адар ракеталар батареялары ол самолётка таварышкаш, андара адыпкан соонда, бодап көөрге, ооң ужудукчузу «медерел кирип келген» хире, чүге дээрге

(Төнчүзү 2-ги арында).

Эш Н. С. ХРУЩЕВТУҢ түңнел чугаазының төнчүзү

парашют-биле ол халый берген, оон-биле кады, бодап көрүңерем, ол халыырда ужудукчуну автоматтыг үндүр октаптар ужурлуг катапультаның дузазы-биле эвес, харын самолёттуң иштинче кирерингe херек үстүү фонарь дамчыштыр ол үве халый берген-дир. Дүрген үндүр октаптарынга тускай херексел бар турбуже, ол чүге ынчаар халый берген дээр силер? **(Залга шимээн болган).**

Ужудукчуну катапульта үндүр октапкан соонда самолётту чаза тепсиптер ужурлуг частыр чүве самолётка турганы-биле ону ужудукчу ынчаар кылганы магат чок. Ужудукчу ону билир турган, частыышкын үезинде өлүрүм чадавас деп карадааны магат чок. Кижиң бодап каан-дыр! **(Залга шимээн болган).**

Самолёттуң адаанга частыр машина салып каан турганы-биле чүве кызыгаарлаттынмаан. Кемниг үүлгедигниң изин чажырар төлээде, совет эрге-чагыргаларның холунга диригте кирип бербес сен деп ужудукчуну албадаан турган. Ол дугайында тускай ине-биле ону хандырып кааннар. Ол хоранныг инени бодунга ол кадаптар ужурлуг турган, оортан ол-ла дораан өлүр. Кайы хире араатанзыг-дыр че! **(Залга шимээн. Кыйгылар: «Бужар-дыр! Бужар-дыр!»).** Боттарының-на кижилерин өлүреринге таарыштырган америк техниканың сөөлгү чедиишкини — ол чепсек бо-дур (хораннап каан инени чурукка тырттырып кааның Н. С. Хрущев көргүскен).

Ынчаарга дириг чүве бүрүзү чурттаксаар болгай, ынчангаш самолётту андара адыптарга, ужудукчу парашют-биле халый берген. Ооң соонда черге ол дүжүп келгеш, Совет Эвилелинге удур дээрбечи херекке ону чоруткан кижилерниң сүмезинге кирбейн, дириг артып калган-дыр.

Атмосфераның үстүкү каъттарын шинчилээр төлээде эртем талазы-биле сорулгаларлыг ол ужудуушкунну кылган чүве дижип бадыткап тургулаар. Ынчаарга ужудукчуну дааш чок аттынар хол боозу-биле чүге хандырган турганыл ынчаш? Олар ону агаар киир үрдүрүп алырынга эвес, харын кижи өлүреринге, кандыг таварылга болбас деп дээш аңаа берип кааны ол-дур. Бо бүгүнү хөй-ниитиге эт-херексел талазы-биле барымдаа кылдыр көргүзер бис. Мындыг христианнар-дыр, бо аан! **(Залга шимээн болган).** Дуганнарга мөгейип тейлегилээниниң соонда аңаа хол боозун берип каан, а ол хирезинде бистерни атеистер, бурганга удурлар дижип турарлар деңер. Ынчалза-даа кижи төрелгетенге удур ындыг үүлгедиглерни бис кылбаан-даа бис, кылбас-даа бис. **(Диңмиттиг адыш часкаашкыны).** Ынчаарга бир эвес черге хонар ужур таваржы берзе черлик араатаннардан камгаланыр төлээде хол боозун берип каан чүве болза, чүге ыяавылза дааш чок аттынар хол боозу херек чүвел? Бо ужудуушкун эртем талазы-биле сорулгаларлыг турган чүве деп адаар чүүлдүң мегезин ол база чугаалап турар-дыр.

Атмосфераны шинчилээр ужурлуг дижип турган ужудукчузунга совет акша-биле чеди чартык муң рубль база берип каан деңер. Оларны кажан, кая, кандыг сорулгага ажыглап болур турганыл? Эрги рубльдерни чаа акшага орнаар дээш ол ужудуп чорбаан-на болгай? **(Улус аажок каттырышкан. Диңмиттиг адыш часкаашкыннары).**

Ужудукчуну оон ыңай француз алдын франкалар-биле база хандырып каан. Ындыг алдын франкаларның бодун көрген кижи мен, а ону чурукка тырттырып кааны бо-дур, көрүңер. Олар дээрге ол-бо талазындан чоостар чыпшыр хырбалап каан целофан иштинде. Культурлуу-биле, америк ёзугаар кылган-дыр. Бо франкаларны кандыг сорулга-биле ужудукчуга берип кааныл? Аңаа барыын-герман, итали болгаш өске-даа акшалар база чораан. Оон ыңай, ооң бодунуң шагындан аңгыда ийи алдын шакты болгаш херээженнерге херектиг алдын чеди билзектерни база аңаа берип каан болган-дыр. Атмосфераның үстүкү каъдынга ол бүгү чүүлдер аңаа чүге херек чүвел? **(Залга каткы. Адыш часкаашкыннары).** Азы ужудукчу улам өрү — Марс сылдысче ужуткаш, марс кыстарны көгүдер дээн эвес ийнен? **(Залга каткы. Адыш часкаашкыннары).**

Атмосфераның үстүкү каъттарынга «агаар киир үрдүрүп» алыры-биле ужудуушкуннар кылып турар америк ужудукчуларны ындыг сагыш салыышкынныы-биле чепсеглеп турар чүве-дир эвеспе.

Мынчангаш, бо оор ёзунуң үүлгедии дээш харысалга хүлээрлерниң ат-алдарын канчаар-даа бодап каан нүгүлдүг бадыткаашкыннар камгалап ап шыдавас. Чазактар баштыңнарының Парижке ужуражыышкыннарының ырак эвес мурнуу чарында, Американың Каттышкан Штаттарының президентизиниң Совет Эвилелинге келириниң ырак эвес мурнуу чарында Совет Эвилелиниң девискээринче шургуп кирериниң организакчылары болуп олар туттурганнар. Улустар аразының дүшкүүрлүг чоруун чымчадыр дугайында чугула чугаалажыышкыннарга ону багай белеткел-дир деп бодаар мен.

Бо болуушкунну барыын таланың парлалгазының канчаар көрүп турарын мен ам номчуп турдум, ында харын бисти буруу шаап турар кижилер база бар чүве-дир деңер! Чазактар баштыңнарының ужуражыышкыннарын Хрущев үзер бодап турар-дыр, оон башка бо барымдааны Дээди Советтиң сессиязынга ол киирбейн, харын ол айтырыгны өске арга-биле тургузар ийик суг-суг дигилеп турар де.

Силер чүү чүвеге кордап турган силер, дээргилер?! Силер бужар үүлгедиг кылып чаңчыгып калган силер, ынчангаш ону чамдык кижилериңер харын-даа чаагай чүүл кылдыр көрүп, ыыт чок олургулаар-дыр! Чок, бис ындыг кижилер эвес бис: бужар үүлгедигни кылыпканыңар төлээде—ол дээш бодуңар ажыы-биле харыыланар. **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).** Бир эвес бай кижи болза — кара бажыңга кирбес деп дүрүм-биле чурттап турар силер. Ол дээрге капиталиске шын болур, чүге дээрге ол кезээде хээли бергеш чана бээр. Ынчалза-даа хоойлузу күрүнени, ниитилелди камгалап турар, ол күрүнелерде чурттап турар кижи бүрүзүн камгалап турар ындыг чурт, социализмниң чурттары база бар болдур-ийин. **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыннары).**

Ындыг угаазылал чок базымны кылырынче оларны чүү чүве идиптип болур турганыл? Ону, бодап көөрге, Каттышкан Штаттарда чамдык кижилер разведка талазы-биле тениий бергени-биле кылган хире-дир. «Ажык дээр» дугайында Каттышкан Штаттарның саналдары билдингир болгай. Ол саналды бис хүлээвээн бис. Ынчаар орта америк шериг дүжүметтер совет дээрни боттары «ажыдар» деп шиитпирлээннер-дир. Ынчалза-даа делегейниң хоойлулары бар, чурттарның кызыгаарлары бар болгай, ынчангаш ол хоойлуларны хүндүлевес болгаш өске чурттарның кызыгаарларынче шургуп кирер чорукту кымга-даа болдуруп болбас.

Ол самолётту шуут андара аткан офицерлерни болгаш солдаттарны шаңнагылаар бис. **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыннары).** Дайынчылар болур хүлээлгезин оларның күүсеткенинге чоргаарланып турар бис. Бодун хүндүлээр болгаш агаар дээрбечилерин узуткаарынга чепсектерлиг кандыг-даа чурт ынчаар кылыр ийик деп бодап турар мен. **(Адыш часкаашкыннары).**

Бистиң чуртувуска удур дайзынның самолёттарын салып үндүреринге боттарының девискээрлерин чөпшээреп берип турар чурттарга Дээди Советтиң бедик индириинден — от-биле ойнаваңар, дээргилер!—деп бис база катап сагындырып турар бис. **(Диңмиттиг адыш часкаашкыннары).**

Үш чурттарның — Турцияның, Пакистанның болгаш Норвегияның чазактары — ол үүлгедигниң киржикчилери болу бергилээнин миннир ужурлуг, чүге дээрге олар боттарының аэродромнарын Совет Эвилелинге удур ажыглаар кылдыр бергеннер. Ол дээрге черле найыралдың илерелгези эвес-тир. Ол дээрге — ССРЭ-ге хамаарыштыр оларның өжээннешкек чоруу болур. Бир эвес ол чурттарның чазактары ону билбээн болза (бо таварылгада олар ону билбээн деп черле бодавайн-дыр мен),—Совет Эвилелинге удур Американың Каттышкан Штаттарының шериг эрге-чагыргалары оларның чурттарының девискээринде чүнү кылып турарын олар билир болза чогуур. Боттарының девискээрлерин агрессчи сорулгаларга ажыглап турар үшкү чурттарга девискээрлерин тыпсып берип турар ындыг байдал чүге чедирип болурунуң талазы-биле түңнелдерни олар кылыр ужурлуглар. Шериг-далай күштерин тургузарынга боттарының девискээрлерин Каттышкан Штаттарга кандыг сорулгалар-биле тыпсып берип турарын ол чурттарның чазактары билбес турган дээрзинге чөпшээрежири берге-дир.

Америк ужудукчунуң өчүүнден алырга, ол мооң мурнунда-даа Норвегияга барып чораан-дыр. Бодап көөрге, самолёт-биле хонарының байдалын баш бурунгаар өөренип көөр деп шиитпирлээнзиг. Ол-ла самолёт-биле Грецияны, Италияны, Барыын Германияны дамчыштыр мооң мурнунда-даа Норвегияже ол ужуткан болгаш аңаа ийи-үш неделя иштинде туруп турган кижи-дир.

Эштер депутаттар! АКШ-тың күрдепартаментизиниң черле чевен нүгүл-мегелерин сойгалап илередир болгаш Каттышкан Штаттарның талазындан бистиң чуртка удур агрессчи үүлгедиглериниң дугайында херек кырында барымдааларны бүгү чурттарның, оон иштинде Американың Каттышкан Штаттарының хөй-ниитизинге дыңнадып чедирер дээш, бо бүгүнүң дугайын мындыг тодаргайы-биле чугаалап турарым бо.

Андара аттырган самолётту агаар-бойдус шинчилээри-биле чоруткан чүве дээр дугайында күрдепартаментиниң нүгүлдүг бадыткалы амгы үеде Американың Каттышкан Штаттарында калбаа-биле нептерээн болгаш ында хөй-хөй кижилер ол нүгүлдүг бадыткалды шын деп бүзүреп турар хевирлиг. Чамдык хөй-ниити болгаш политиктиг ажылдакчылар, журналистер ол нүгүлдүг бадыткалга чылдак тыртып алгаш, чугаалар чугаалап, чүүлдер бижип, сеткили хомудааның, харын-даа килеңнээнин илередип турар чүүл бар.

Бир эвес бистиң самолёдувус АКШ-тың девискээринче шургуп кире бергеш, оларның девискээриниң кыры-биле ийи муң хире километр ужудуп эрте берген болза, ону олар канчаар көрген турарлар ирги деп ол «сеткили хомудаан» кижилерден база катап айтырыксап тур мен.

Аллен Даллестиң даалгазын ёзугаар америк самолёт Совет Эвилелинче шургуп кирип келген болгай, ол «сеткили хомудаан» кижилер харыыны оон айтырза дээре эвес чүве бе? Ынчаарга Аллен Даллес дээрге агаар-бойдус шинчилээр талазы-биле улуг эвес тускай эртемден деп чүве бүгү делегейге билдингир-ле болгай.

Ындыг хевирлиг хомудалдар чугаалап турар кижилерни Совет Эвилелинге чедип келиңер деп дилээр ийик мен, олар келгеш, самолёттуң артынчызы-биле, дериглелери-биле, аппаратуразы-биле таныжып болур болгаш ол самолётту кандыг сорулга-биле чоруткан турганын карактары-биле көрүп бүзүреп болурлар ийик.

Тускай парлалга конференциязындан кылгаш, «агаар киир үрдүрүп» алырынга хереглээн бүгү-ле херекселдерни аңаа көргүзери ажыктыг боор кылдыр бодай-дыр мен. **(Залга шимээн үнген. Адыш часкаашкыннары),** а херек кырында алырга, ол дээрге Совет Эвилелиниң девискээри-биле өнчүк-чөңгээлиг ужудуушкун кылган америк ужудукчуну чепсеглээн дээрбечи чепсек-херекселдер болган. Ол чепсеглелди бүгү-ле кижилерге, элчиннерге-даа, даштыкы корреспондентилерге-даа, ону көрүксээн бүгү-ле кижилерге көргүзер бис. Өнчүк-чөңгээниң буруулугларын хөйге көргүзү сойгалап илередир херек. **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыннары).**

Байдалды чидиглендирер, делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чымчадыр талазы-биле чедип алдынган чедиишкиннерден бисти ырадыр дээш Совет Эвилелинге удур өнчүк-чөңгээни кылбышаан, Каттышкан Штаттар кандыг үүлгедиглерни кылып турарынга хөй-ниити боду бүзүреп болур төлээде, ол ужудукчуну судка шилчидер дугайында айтырыгны оон ыңай база тургузар болза шын болур боор деп бодаар мен. **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыннары).**

Американчылар-биле кылгылаан беседаларымны сактып кээр-дир мен. Олар мээң сеткилимни аажок хайныктырган. Мээң-биле ужуражып турган кижилер тайбыңны база Совет Эвилели-биле чаагай найыралдыг харылзааларны күзеп турар деп мен ам-даа санап турар мен. Ынчалза-даа, Пентагоннуң милитаристери болгаш олар-биле холбаалыг монополистер доктаап шыдавайн турар болгаш дайынга ажылдап үргүлчүлевишаан турар хире-дир.

Сессияга мээң илеткелим дугайында дыңнадыгны президентиниң төлээлекчизи Хэгерти алгаш, мен бодаарымга, америк самолёт-биле таварылга дугайында президент Эйзенхауэр чүнү-даа билбес деп медеглээн. Совет Эвилелиниң девискээринче самолётту чорудуп турган болгаш ол самолёт ээп келбээн дээрзиниң дугайында президент чүнү-даа билбээн деп черле бодап болур мен. Ынчалза-даа ол чорук бисти улам-на кичээнгейжидер ужурлуг-дур.

Дайынзырактар боттары хөделип эгелей бээрге, дайынзырактар боттары кара-туразында баарга, ол чорук айыылдыг уржуктарга чедирип болур дээрзин илеткелимге демин-не чугааладым. Ол дээрге, арын-нүүрүн ышкынган, улустарның салым-чолунуң дугайында чүве бодавас диктатураның, генералдарның эрге-чагыргазы-дыр.

Амгы үеде дайын дээрге— он-он миллион кижилерге эң улуг хоозурал болгаш ядарал болур дээрзин база катап демдеглээр херек, ынчангаш дайын бе азы тайбың бе деп айтырыг—таварылгадан хамааржы бээр, дайын болур бе азы болбас бе деп айтырыг от-биле ойнапкы дег кижилерниң холунда туруп турар чүве болганда, кижилер канчап сагыш амыр чурттап болур боор.

Бистиң кызыгаарывысты үрээн ол америк самолёттуң бо агрессчи үүлгедиин бис кылык үндүрериниң, «соок дайынны» диргизериниң, өлген күскени диргизериниң оралдажыышкыны кылдыр амдызында көрүп турар бис. Ол дээрге дайынче, бөгүннүң дайынынче амдызында белеткел эвес-ле-дир. Ынчалзажок ол өнчүк-чөңгээлиг болгаш агрессчи үүлгедигде келир үеде дайынга белеткел көстүп турар-дыр. Харын мооң ужурунда ындыг агрессчи үүлгедиглерни мындыг шиитпирлии-биле сойгалап илередип турарывыс бо.

Совет улустуң кезээдеги шынары болуп турган серемчилелдиң, революсчу серемчилелдиң эргежок чугулазын америк самолёттуң дээрбечи ёзу-биле шургуушкуну база катап сагындырган турар-дыр. Бисти көөр хөңнү чок болгаш төөгүнүң чорудулгазын ара доктаадып, бистиң чайлаш чок тиилелгевисти соңгаар тырттар дээш кандыг-даа авантюраны кылырынга белен болуп турар караңгы болгаш хоралыг күштер чер делегейде ам-даа хөй дээрзин экизи-биле билип турар бис. Хүн бүрүзүнде, шак бүрүзүнде серемчилелдиг болур ужурлуг бис. Тайбыңны кошкаавыстан негеп турар эвес бис. Тайбың дээрге — кижилерниң шышпың болгаш аас-кежиктиг чурттаалгазының чайлаш чок негелдези-дир. Ынчаарга тайбың шынап-ла тиилээн турзун дээр болза, тайбыңның солдаттары, чөптүг херектиң дайынчылары дээрге, бистиң чуртувуска азы социалистиг лагерьниң кайы-даа чуртунга удур тайбыңның дайзыннары дайынны өскүдүптер болза агрессорга өйтүр шавыышкын бээринге, харыы согуушкуннарны кылырынга белен болур херек. **(Диңмиттиг адыш часкаашкыннары).**

Харын мооң ужурунда бо барымдаа бисти улам улуу-биле кичээнгейжидер ужурлуг. Бистиң Төрээн чуртувустуң камгаланыр аргазын моон соңгаар-даа быжыглаары, чедип алган чүүлдерге сеткил оожургавазы, шериглерниң дайынчы белеткелин кезээде чогуур деңнелге тургузары эргежок чугула.

Ол дээрге, бистиң чуртувуска кылык үндүреринче кыйгы эвес, харын-даа шышпын болурунче, серемчилелдиг болурунче, угаазылалдыг болурунче кыйгы-дыр дээрзин база катап демдеглексеп тур мен.

Маргылдаа чок барымдаалар-биле сойгалап илереттинген тайбыңның дайзыннары ам будулдуруп эгелеп турарлар. Совет Эвилелиниң девискээриниң кыры-биле америк самолёт апрель 9-та ужутпаан деп күрдепартамент медеглээн. Ол чүл дээрге, илеткелимге мээң чугаалаан чүүлдеримни күрдепартамент хүлээвейн турар-дыр. Апрель 9-та америк самолёттуң ужудуушкунунче хөй-ниитиниң кичээнгейин углаан херээ чок деп совет чазактың шиитпирлээн ужуру чүл дээрге, агрессорлар, дайынзырактар дээрге, сер-даа чокка мегелеп үнер болгай дээрзин билир болгаш ынчанган деп чүвени илеткелимге чугаалаан-на болгай мен. Оларны чүгле барымдаалар-биле кынчыш кылбайн кээрге ам олар сойгалап илереттинген болурлар.

Бо таварылгада дайынзырактар болгаш агрессорлар—туттурбаанда — оор эвес — деп моральга кижизиттирип турарлар. Харын мооң ужурунда америк самолёттуң апрель 9-та ужудуушкунунуң дугайында чүнү-даа чугаалаваан бис. Ам бис оорну тудуп алган бис, ону андара адыптывыс. Бисте эт-херексел талазы-биле көргүзүг барымдаа бар болганда, харыысалгадан уштунуп черле шыдаттынмас. **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыннары).**

Баш дескинери — ындыг эки эвес чүүл дээрзи билдингир. Дыңзыг эзирээн кижи ындыг баш дескиниишкининден бодунуң эжиин аза берип болур болгай, ынчаарга өске чуртче 2 муң ажыг километр черже азып кирипкен баш дескиниишкини дээрге — айыылдыг чүүл-дүр. Ол-ла ышкаш, бажы дескинеринге хандыкшылдыг авантюрист кижи өске чуртче водородтуг бомбаны-даа октаптып болур болгай, ынчаарга ындыг авантюристиң төрүттүнгени черниң кырынга улустар, аңаа харыы кылдыр, эвээш эвес, харын улам улуг үрегдекчи күштүг водородтуг бомбага ол дораан болгаш чайладыг чокка таваржыр апаар дээрзиниң дугайында Совет чазактың медеглелин бо таварылгада база катап сагындырып каап болур-дур. **(Адыш часкаашкыннары).**

Даштыкы дипломаттыг ажылдакчыларның болгаш журналистерниң бо таварылга дугайында хөй санныг чугааларын база чүүлдерин ам номчуп көргүлээш, ол кижилер кандыг моральды удуртулга болдуруп турар чоор деп кижи бодап кээр. Ынчаарга олар христианнар, чүдүкчүлер бис дижирлер болгай. Чүдүлгелиг ол кижилер бисти атеистер деп буруудадып турар. Ындыг кижилерниң моралының чөгенчиин-даа. Бир эвес ындыг кижилер бурганга шынап-ла бүзүрээр турган болза, оларның боттарының ыяавыла кире бээри тамыдан олар коргарлар ийик, чүге дээрге, христиан шажынның номналын ёзугаар алырга, тайбыңга болгаш кижи төрелгетенге удур ёралыг-бак херектери дээш олар изиг тамыга кезээ мөңгеде хайнып ужурлуг турганнар болгай. **(Залга шимээн болган. Адыш часкаашкыннары).** Чок, ол кижилер христиан моральды эвес, харын буржуаз моральды нептередип турарлар-дыр, а буржуаз моральда ыдыктыг чаагай чүү-даа чок болгай.

Эштер депутаттар! Америк самолёт-биле болган таварылга делегейниң маргылдаалыг айтырыгларын тайбың арга-биле таарыштыр шиитпирлээринге дузалавайн турар. Ындыг болза-даа ол таварылга чепсектиг күштерге болгаш армияга акша дээвилелдерин көвүдедириниң талазынче бисти албадап болбас ужурлуг, шеригни кызырарының чорудулгазын ара доктаадырынче бисти албадавас ужурлуг. Бис моон соңгаар-даа тайбыңга ынакшылдыг ленинчи политиканы удуртулга болдурар, тайбың кожа-хелбээ догуннаарының идеязын камгалаар ужурлуг бис. **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыннары).**

Бүгү делегейде тарай берген агрессорларны сорук кирип турар кол агрессчи күштерге-даа, бо бичии болгаш каржы агрессорларга-даа чогуур харыыны бээринге кезээде белен болур төлээде бистиң шак дүшпес ракета чепсээвисти белен тургузар кылдыр камгалалга акша-хөреңгини бис ынчаар чарыгдаар ужурлуг бис. Харыыдан кым-даа үпмес—ээзи-даа, ооң чалчазы-даа бодунуун алыр дээрзин бүгү агрессорлар билип алзыннар. **(Адыш часкаашкыннары).** Ынчангаш ол дээрге дайынны көөр хөңнү чок бүгү кижилерниң чаагай чоруунга ажыктыг болур.

Эштер, чазак чериниң шиитпирлээнин ёзугаар Совет Армия болгаш Флот ракеталыг чепсеглениишкинче шилчип турар, шуут чугаалаарга шилчий берген дээрзин Дээди Советке илеткеп тур мен. Мооң ужурунда ракеталыг шериглерниң Кол командылалын тургускан бис. Гитлерлиг Германияга удур дайынның үезинде алдаржаан кайгамчыктыг артиллерисчи, артиллерияның кол маршалы Неделинни ол шериглерниң кол командылакчызынга томуйлаан. **(Диңмиттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыннары).** Бурганга идегевенер деп силерге чугаалаксап тур мен, эш Неделин. Бир эвес дайзын биске халдап кээр болза дайзынга харыы чылча шавыышкынны кайы-даа минутада бээринге ракеталыг шериг белен болур төлээде шериглер-биле ажылданар, силерге бүзүреп бергенивис техниктиг чепсеглениишкиннерни шиңгээдип алыңар! **(Диңмиттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыннары).**

Эргим эштер! Үндүрүглер тыртарын соксадыр дугайында, бистиң чурттуң ажылчы чоннарын кызырган ажыл хүнүнче шилчидер дугайында бөгүн бистиң хүлээп ап турарывыс шиитпир дээрге — кайгамчык улуг социалдыг чаалап алыышкын болур. Бистиң улус чогаадыкчы күштүң чечектелиишкининде туруп турар дээрзин олар херечилеп турар-дыр.

Ол шиитпирлерге сорук кирген совет улус улам экизи-биле ажылдаар болгаш совет кижиниң тайбың эрес-маадырлыг үүлези бистиң социалистиг Төрээн чуртувусту улам улуу-биле алдаржыдар.

Совет кижилер ай бүрүзү-биле, хүн бүрүзү-биле улам-на эки чурттаар. Оларга аъш-чем продуктулары, чурттаалга бажыңнары, идик-хеп улам хөй болур, бистиң черивиске заводтар болгаш шахталар улам хөй болур, электрижиттинген демир оруктар бистиң Төрээн чуртувустуң ханызынче улам ыңай шөйлүп көвүдээр. Коммунистиг партияның XXI съездизиниң шиитпирлериниң айытканы орук-биле, бистиң чеди чылывыстың өндүр улуг оруу-биле бис дидими-биле болгаш өөрүшкүлүү-биле чоруп орар бис. **(Адыш часкаашкыннары).**

Ол угланыышкын-биле чорувушаан, боттарының идеяларының тиилээринге, коммунизмниң тиилээринге бүзүрелдиг совет кижилер боттарының күш-ажылы-биле, боттарының чогаадыкчы салымы-биле коммунизмниң кайгамчык улуг артык күштүүн бүгү делегейге бүзүредип турар. Тиилелге коммунизмниң талазынга болур! **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыннары).**

Бистиң улуг өөредиивис, бистиң улуг практиктиг сорулгавыс—коммунизм делгерезин! **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыннары).**

Ленинниң тугунуң адаа-биле, Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле — коммунизмниң тиилелгезинче бурунгаар! **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыннары).**

Бүгү делегейге тайбың делгерезин! **(Байырлыг кыйгыларга шилчип турар диңмиттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыннары болган. Бүгү кижилер бут кырынга тургулап келген).**

Чоннуң улуг өөрүшкүзү

Чоннуң деткиишкини

ШАГААН-АРЫГ. (Телефон-биле). ССРЭ-ниң Дээди Совединиң бешки сессиязының материалдарын Улуг-Хем районнуң ажылчы чоннары боттарының митингилеринге чугаалажып көрүп турар. Баштайгы хүннерде 12 кезек черге митингилер болган.

Районнуң үлетпүр комбинадының ажылчын, албан-хаакчыларының митингизинге комбинаттың директору эш Малышев чүве чугаалааш, ажылчыннарны болгаш албан-хаакчыларны кызырган ажыл хүнүнче шилчидериниң белеткелдери бо коллективте дооступ турарының дугайын медеглээн. Ажыл хүнүн кызырар чорук чоннуң культура-техниктиг деңнелин бедидеринге, дыштанылгазын экижидеринге улуг ужурдузалыг дээрзин чон билип турар.

Плановик эш Иванова сөс алган:—Совет кижилер улам-на эки чурттазыннар дээш эргежок чугула чүүлдерни Коммунистиг партия болгаш Совет чазак кылып турар-дыр. Амгы акшаны чаа акшага солууру чонга-даа, күрүнеге-даа когарал болдурбас. Моон соңгаар совет рубльдиң садып алыкчы шинээзи бедиир, санажылга ажылынга үе-шак чарыгдалы кызырлыр, улус ажыл-агыйынга учёт, отчёт чорудары дыка чиигээр-дир—деп, ол чугаалаан.

Райпо ажылдакчыларының коллективи сессияның шиитпирлерин чаңгыс эп-сеткилдиг деткээш, ажылчы чонну хереглелдиң бараанннары-биле болгаш аъш-чем-биле хандырарын улам экижидерин хүлээнген.

Сорук кирген тудугжулар

«Тыва тудуг» трезиниң № 1 тудуг-монтаж эргелелинде Моңгуш Очур-оолга удурткан комплексилиг тудуг бригадазының кежигүннери ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязының ажыттынган хүнүнге күш-ажылчы белектиг ужурашканнар. Оларның бригадазы март айның планын 169 хуу, а апрельдиң—176 хуу күүсеткен. Ук бригада Кызылдың чөөн талазында № 11 школа тудуунуң дөжээн март 18-тен бээр салып эгелээш, хуусаа беттинде—Дээди Советтиң сессиязының ажыттынган хүнүнде дооскан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязының материалдарын, эш Н. С. Хрущевтуң илеткелин бүгү совет улус чүректиң ханызындан сеткил ханыышкын-биле уткуп, хүлээп ап, бүрүн деткип турар бо төөгүлүг хүннерге чедир тудугжулар № 11 школаның дөжээнге 876 кубометр бетонну салгаш, школа участогунда траншейниң бетоннаашкынын бүрүн доосканнар.

Дээди Советтиң сессиязынга алдар кылдыр калбарткан социалистиг чарышка идепкейлиг киришкен бо бригадада хүн нормазын чедир күүсетпейн турар кижи чок, а шупту тудугжулар ажыр күүседип турар. Бо хүннерде дашчылардан эштер Оюн Хувускаалчы, Куулар Домук-оол болгаш Д. Балды олар хүн бүрүде нормазының 170—200 хуу күүседип, мурнакчылар болуп келген. Ол ышкаш бызаңчылар Ч. Доңгурак, Ф. Миньков олар мурнакчы дашчылардан база-ла чыдып калбайн турарлар. Оларның күш-ажылчы көргүзүглери хүн бүрү 150—160 хуу болуп турар.

Тудугга, ылаңгыя даш тудугнуң ажылынга бетонщиктерниң күш-ажылы кымнындан-даа артык нарын болгаш харыысалгалыг. Ынчалза-даа бо бригадада бетонщиктерниң ажылының бүдүрүкчүлүүн, шынарлыын база эвилелдиин онзалап демдеглээр херек. Оларның аразында эң-не кызымак ажылдап турарлар: Моңгуш Арган-оол, Түлүш Балчий, В. Тунеков.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязының материалдарын, аңаа Совет чазактың баштыңы эш Н. С. Хрущевтуң илеткелин тудугжулар митингизинге улуг өөрүшкү-биле таныжып, совет кижилерниң амыдыралын улам экижидер, бүгү делегейге тайбың дээш демиселди онза күштелдирер дугайында Коммунистиг партияның, Совет чазактың шылгараңгай политиказын изиг-биле деткип, өөрүп четтиргенин илереткеннер.

О. НАМЧЫЛАК.

Улам чараш, культурлуг, бай чурттаар бис

Таварышкан-на төөгү номун алгаш вектер санында болуп турган болуушкуннарны көөр болза, үндүрүг дугайында чугаа бо-ла таваржы бээр болгай. Үндүрүг—буржуазтыг чурттарның күш-ажылчы чонунга ам-даа аар чүък болбушаан. Капиталистиг система чүгле үндүрүг кужу-биле ызырнып турар.

Ажылчын, албан-хаакчылардан үндүрүг тыртарын соксадыр дугайында ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязынга совет күрүнениң баштыңы Н. С. Хрущевтуң чугаазы капиталистерге диңмирээшкин-биле дөмей дыңналганы таварылга эвес.

Ажылчын кижи ажылдаан акшазын алыр дээш чедип келирге оон чаңгыс-даа копеек тыртып албаан, акша алыр даңзыда чүгле шалыңның түңүн бижээн турардан артык чаагай чүү боор! Бодап көөрге бүзүренчиг эвес-даа ышкаш, ынчалза-даа шын. Бистиң кырганнарывыс мооң дугайын чүгле күзеп чорааннар, а бистер амыдыралдың чаагай дээжизин күш-ажылчы кижилерниң ажыглап турарының херечилери апарган бис.

Чоокта чаа харылзаа черлериниң бүгү ажылдакчыларының ажыл төлевирин 30 хуу чедир болгаш оон-даа өрү бедидер дугайында чазактың доктаалын өөрүп уткаан бис, ам бистен үндүрүг тыртарын соксадыр дугайында ССРЭ-ниң Дээди Совединиң бешки сессиязынга айтырыгны тургусканын сеткилдиң ханызындан өөрүп деткип турар бис.

Кижи бүрүзү-ле эки шынарлыг идик-хепти, аъш-чемни улам хөйү-биле садып алыр, улам культурлуг амыдыраар аргалыг болур. Бо — бисти шуптувусту өөртүп турар.

Бөдүүн күш-ажылчы кижилер дугайында партия болгаш чазактың сагыш салыышкынынга харыы кылдыр бар кужувусту харамнанмайн ажылдап, бистиң амыдыралывыс моон соңгаар улам чараш, культурлуг, бай-шыырак болурунга үлүүвүстү киирер бис.

Е. МЕРКУШИН.

Ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның ажыл төлевиринден үндүрүглер тыртарын соксадыр дугайында

Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң ХООЙЛУЗУ

Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң Дээди Совединиң демдеглээри болза, СЭКП-ниң XXI съездизиниң шиитпирлери-биле дүүштүр база ССРЭ-де улус ажыл-агый планнарының чедиишкинниг күүседиинип турарынга үндезилээш, совет улустуң амыдыралының деңнелин бедидериниң калбак программазы боттанып турар. Улус ажыл-агыйының бүгү адырларының ажылчыннарын болгаш албан-хаакчыларын чеди шактыг ажыл хүнүнче, а чер адаанын ажылдарын кылып турар кол профессияларның ажылчыннарын алды шактыг ажыл хүнүнче шилчидери 1960 чылда доозулган турар; ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның ажыл төлевирин бедидер болгаш чурумчудар талазы-биле хемчеглер план ёзугаар чоруттунуп, улустуң хереглел бараннарын бүдүрери дыка көвүдеп база ажылчы чоннарның культура-амыдырал хандырылгазы экижип турар, чурттаар оран-бажың тудуу улам-на калбарып турар.

Сөөлгү чылдарның дургузунда чондан тыртар үндүрүглерни чиигедир талазы-биле хемчеглер чоруттунган кедээ ажыл-агый үндүрүү ийи чартык катап эвээжээн: ССРЭ-ниң чаңгыс, бот болгаш эвээш өг-бүлелиг хамаатыларынга онаар үндүрүгден колхозчуларны база ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның элээн кезиин хостаан; ажыл төлевиринге үндүрүглерни оназавас эң эвээш дээн хемчээлин бедиткен.

Улус ажыл-агыйын, культураны хөгжүдер болгаш бистиң чуртувуста чоннуң чаагай байдалын бедидер талазы-биле хемчеглер амгы үеде колдуунда-ла социалистиг бүдүрүлгелерниң мөөңнелгелериниң күсели-биле боттанып турар. Чеди чыл планының күүседииниң хире-чергези-биле ол мөөңнелгелерниң хемчээли чайгылыш чокка өзер апаар.

Ажылчы чоннарның материалдыг чаагай байдалын улам ыңай бедидер сорулга-биле Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң Дээди Совединиң **доктаадыры болза:**

1 чүүл. Кол ажылдап турар чериниң аайы-биле ажыл төлевири ап турар ажылчыннардан болгаш албан-хаакчылардан олча-ажык үндүрүүн база ССРЭ-ниң чаңгыс, бот болгаш эвээш өг-бүлелиг хамаатыларынга онаар үндүрүгнү тыртарын мынчаар соксадыр:

айда 500 рубль чедир—1960 чылдың октябрь 1-ден.
айда 600 рубль чедир—1961 чылдың октябрь 1-ден.
айда 700 рубль чедир—1962 чылдың октябрь 1-ден.

2 чүүл. Кол ажылдап турар чериниң аайы-биле ажыл төлевири ап турар ажылчыннардан болгаш албан-хаакчылардан олча-ажык үндүрүүнүң база ССРЭ-ниң чаңгыс, бот болгаш эвээш өг-бүлелиг хамаатыларынга онаар үндүрүгнүң амгы үеде күштүг болуп турар хемчээлдерин дараазындагы хуусааларда ортумаа-биле 40 хуу чиигедир:

1960 чылдың октябрь 1-ден—айда 501-ден 600 рубль чедир ажыл төлевирлиг турда;

1961 чылдың октябрь 1-ден—айда 601-ден 700 рубль чедир ажыл төлевирлиг турда;

1962 чылдың октябрь 1-ден—айда 701-ден 800 рубль чедир ажыл төлевирлиг турда;

1963 чылдың октябрь 1-ден—айда 701-ден 900 рубль чедир ажыл төлевирлиг турда;

1964 чылдың октябрь 1-ден—айда 701-ден 1000 рубль чедир ажыл төлевирлиг турда;

3 чүүл. Ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның ажыл төлевиринден олча-ажык үндүрүүн болгаш ССРЭ-ниң чаңгыс, бот болгаш эвээш өг-бүлелиг хамаатыларынга онаар үндүрүгнү тыртарын 1965 чылдың октябрь 1-ден эгелээш бүрүнү-биле соксадыр. Ооң-биле кады тарифтиг төлевирлери болгаш албан-дужаал шалыңнары айда 1000 рубль чедир хемчээлдерге доктааттынган ажылчыннардан болгаш албан-хаакчылардан олча-ажык үндүрүүн тыртары бүрүнү-биле соксаар болгаш холга алыр ажыл төлевири ол төлевирлерден болгаш шалыңнардан тыртып турган үндүрүгнүң бүгү түңүнге көвүдээр; тарифтиг төлевирлери болгаш албан-дужаал шалыңнары айда 1001-ден 2000 рубль чедир доктааттынган ажылчыннардан болгаш албан-хаакчылардан олча-ажык үндүрүүн тыртарын дараазындагы тарифтиг төлевирлер болгаш албан-дужаал шалыңнары турда холга алыр ажыл төлевирин көвүдедип тургаш мынчаар соксадыр:

айда 1001-ден 1200 рубль чедир — ол төлевирлерден болгаш шалыңнардан алыр үндүрүгнүң түңүнүң ортумаа-биле 79 хуузун;

айда 1201-ден 1400 рубль чедир — ол төлевирлерден болгаш шалыңнардан алыр үндүрүгнүң түңүнүң ортумаа-биле 46 хуузун;

айда 1401-ден 1600 рубль чедир — ол төлевирлерден болгаш шалыңнардан алыр үндүрүгнүң түңүнүң ортумаа-биле 29 хуузун;

айда 1601-ден 1800 рубль чедир — ол төлевирлерден болгаш шалыңнардан алыр үндүрүгнүң түңүнүң ортумаа-биле 15 хуузун;

айда 1801-ден 2000 рубль чедир—ол төлевирлерден болгаш шалыңнардан алыр үндүрүгнүң түңүнүң 10 хуузу чедир.

Ооң-биле кады ол ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның тарифтиг төлевирлери болгаш албан-дужаал шалыңнары ол төлевирлерден болгаш шалыңнардан казаан үндүрүгнүң оон арткан кезээнге эвээжээр.

Айда тарифтиг төлевирлери болгаш албан-дужаал шалыңнары айда 2000 рубльден ажыг кылдыр доктааттынган ажылчыннардан болгаш албан-хаакчылардан олча-ажык үндүрүүн тыртарын ол төлевирлерден болгаш шалыңнардан санаан үндүрүгнүң бүгү түңүн төлевирлерден болгаш шалыңнардан казыры-биле кады соксадыр.

ССРЭ-ниң чаңгыс, бот болгаш эвээш өг-бүлелиг хамаатыларынга онаар үндүрүгнү бүгү ажылчыннардан болгаш албан-хаакчылардан тыртарын күрүнениң бүрүн күсели-биле соксадыр.

4 чүүл. Литераторлардан болгаш уран чүүл ажылдакчыларындан олча-ажык үндүрүүн база ССРЭ-ниң чаңгыс, бот болгаш эвээш өг-бүлелиг хамаатыларынга онаар үндүрүгнү тыртарын автор гонорарының болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаадыр чуруму ёзугаар шаңнал-төлевирлерниң өске-даа хевирлериниң хемчээлдерин казыры-биле дүүштүр 1965 чылдың октябрь 1-ден эгелеп соксадыр.

5 чүүл. Бо хоойлунуң 1 болгаш 3 чүүлдеринде көрдүнген чурумну ёзугаар ажылчыннардан болгаш албан-хаакчылардан үндүрүглерниң сөөлгү тыртыышкынын чогуур чылдың сентябрьда ажыл төлевириниң талазы-биле чорудар.

6 чүүл. Ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар-биле бир дөмей чурумну ёзугаар олча-ажык үндүрүүн онаар шериг албанныгларга, өөреникчилерге, адвокаттарга база кооперастаттынган кустаржыларга болгаш ус-тывыштыгларга бо хоойлуну база хамаарыштырарын доктаадыр.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы
Л. БРЕЖНЕВ.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары
М. ГЕОРГАДЗЕ.

Москва, Кремль.
1960 чылдың май 7-де.

Бүгү ажылчыннарны болгаш албан-хаакчыларны 1960 чылда чеди болгаш алды шактыг ажыл хүнүнче шилчидерин доозар дугайында

Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң ХООЙЛУЗУ

Совет улус СЭКП-ниң XXI съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, социалистиг экономиканың хөгжүлдезинде алдарлыг улуг чедиишкиннерни болгаш ажылчы чоннарның чаагай байдалының, база культуразының деңнелин дыка бедидерин чедип алган.

Улус ажыл-агыйының хөгжүлдезинде улуг чедиишкиннер болгаш ниитиниң күш-ажылының бүдүрүкчүлүүн бедиткени ажыл хүнүн болгаш ажыл неделязын улам ыңайгы удаа-дараалаштыр кызырарының аргазын хандырып берип турар.

Ажылчыннарны болгаш албан-хаакчыларны чеди шактыг ажыл хүнүнче, а чер иштинде ажылдап турар кол профессияларның ажылчыннарын — 6 шактыг ажыл хүнүнче шилчидерин 1960 чылда доозар, ажылчыннарны болгаш албан-хаакчыларны 40 шактыг ажыл неделязынче шилчидерин 1962 чылда бүрүн боттандырар болгаш 1964 чылдан эгелеп оларны 30—35 шактыг ажыл неделязынче чоорту шилчидеринче кирер. Ооң түңнелинде, делегейде эң-не кыска ажыл хүнү болгаш эң-не кыска ажыл неделязы ССРЭ-ге болур, ол болза социалистиг ниитилелдиң үндезин артык күштүүн илергейлеп турар совет улустуң эң улуг чаалап алышкыны болуп турар.

Ажыл хүнүнүң үргүлчүлелиниң удаа-дараалаштыр кызырылдазының дугайында Коммунистиг партияның үндүрген шиитпири амыдыралда чайгылыш чок боттанып турар. Ажыл хүнүнүң кызырылдазын ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның ажыл төлевирин эвээжетпейн чорудар.

Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң Дээди Совединиң **доктаадыры болза:**

1-ги чүүл. Ажылчыннарны болгаш албан-хаакчыларны чеди болгаш алды шактыг ажыл хүнүнче шилчидер, база ажыл төлевирин чурумчудар талазы-биле Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш Профессионал Эвилелдериниң Бүгү-эвилел Төп Чөвүлелиниң ажылдап кылганы, база амгы үеде боттанып турар хемчеглерни чүүлдүг деп көөр.

2-ги чүүл. Бүгү ажылчыннарга болгаш албан-хаакчыларга чеди шактан хөй эвес, а чер иштинде ажылдап турар кол профессияларның ажылчыннарынга—алды шактан хөй эвес үргүлчүлелдиг ажыл хүнүн доктаадыр.

Ажылчыннарны болгаш албан-хаакчыларны чеди болгаш алды шактыг ажыл хүнүнче шилчидерин 1960 чылда доозар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы
Л. БРЕЖНЕВ.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары
М. ГЕОРГАДЗЕ.

Москва, Кремль. 1960 чылдың май 7.

Совет армияның шериг албанныгларын ССРЭ-ниң орденнери болгаш медальдары-биле шаңнаар дугайында

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

Совет Эвилелинге дээп болбас чорукту камгалаар болгаш дайынзырак сорулгалар-биле ССРЭ-ниң девискээринче бо чылдың майның 1-де ханылап кирип келген самолётту чок кылыр талазы-биле Совет чазактың дайынчы даалгазын чедиишкинниг күүсеткени дээш шаңнаары болза:

КЫЗЫЛ ТУК ОРДЕН-БИЛЕ

1. Улуг лейтенант Сергей Иванович **Сафроновту.**
2. Капитан Николай Иванович **Шелудькону.**
3. Майор Михаил Романович **Вороновту.**

КЫЗЫЛ СЫЛДЫС ОРДЕН-БИЛЕ

1. Лейтенант Георгий Дмитриевич **Букинни.**
2. Улуг лейтенант Эдуард Эмилевич **Фельдблюмну.**
3. Капитан Вячеслав Викентьевич **Чернушевти.**
4. Капитан Василий Илларионович **Кулагинни.**

«ДАЙЫНЧЫ ШЫЛГАРАЛ» ДЕП МЕДАЛЬ-БИЛЕ

1. Инженер-майор Василий Трофимович **Воронцовту.**
2. Капитан Иван Зиновьевич **Денисовту.**
3. Капитан Николай Иванович **Колосовту.**
4. Полковник Моисей Айзикович **Куневскийни.**
5. Техника албанының капитаны Михаил Степанович **Алипатовту.**

«ДАЙЫНЧЫ АЛДАР ДЭЭШ» ДЕП МЕДАЛЬ-БИЛЕ

1. Улуг лейтенант Иван Васильевич **Урбановичини.**
2. Улуг лейтенант Константин Владимирович **Шлетинскийни.**
3. Биче сержант Виктор Пантелеевич **Дуданы.**
4. Ефрейтор Геннадий Иванович **Лысовту.**
5. Биче сержант Валерий Менделеевич **Шустерни.**
6. Анаа дайынчы Геннадий Афанасьевич **Старцевти.**
7. Сержант Иван Арабжаевич **Самбуевти.**
8. Сержант Александр Владимирович **Федоровту.**
9. Сержант Александр Иванович **Яровойну.**

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы
Л. БРЕЖНЕВ.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары
М. ГЕОРГАДЗЕ.

Москва, Кремль.
1960 чылдың май 7.

Тарылганы бедик шынарлыг доозаал!

ХҮНДҮЛЕЛ САМБЫРАЗЫ

СЭКП-ниң Сүт-Хөл, Чаа-Хөл райкомнарының бюроларының болгаш райкүүскомнарның киирип келгенин ёзугаар часкы хову ажылдарынга шылгараан моон адаанда мурнакчыларны Хүндүлел самбыразынга киирери болза:

СҮТ-ХӨЛ РАЙОН

О. Баян-Мөңге — «Ишкин» колхозтуң тракторизи, «ДТ-54» трактор-биле тараа чаштырарының **ээлчег нормазын** 130 хуу күүседип, 50 кг кывар чүүлдү камнап алган.

М. Сайын-Белек — Киров аттыг колхозтуң тракторизи, «ДТ-54» трактор-биле чер чарар ээлчег нормазын 150—170 хуу күүседип, чымчак аңдарылгага шилчидерге часкы хову ажылы эгелээнден бээр 251 ганы ажылдап, 70 кг кывар чүүлдү камнап алган.

О. Алдан-оол — «Ишкин» колхозтуң тракторизи, «ДТ-54» трактор-биле чер чарар ээлчег нормазын 150 хуу күүседип, 40 кг кывар чүүлдү камнап алган.

С. Маадыр-оол — «Бора-Тайга» колхозтуң тракторизи, «ДТ-54» трактор-биле тараа чаштырар ээлчег нормазын 180 хуу күүседип, 80 кг кывар чүүлдү камнап алган.

ЧАА-ХӨЛ РАЙОН

К. Сегбе — «Бурунгаар» колхозтуң үрезин сөөртүкчүзү, ажыл нормазын хүн бүрү 150 хуу күүседип турар.

Ш. Күдер — Ленин аттыг колхозтуң тракторизи, «Беларусь» трактор-биле хүнде 20 ганы чаштырар норманы 37 га чедирип турар.

Т. Моңгалбии — «Бурунгаар» колхозтуң тракторизи, «ДТ-54» трактор-биле хүнде 36 ганы чаштырар тургаш, 50 га чедирип турар.

М. Машпак — Ленин аттыг колхозтуң үрезин сөөртүкчүзү, ажыл нормазын 175 хуу чедир күүседип турар.

Т. Бегзи — Ленин аттыг колхозтуң хову ажылдакчызы, сеялкаже үрезин сөөртүр нормазын 180 хуу чедир күүседип турар.

Х. Коңгар-оол — «Найырал» колхозтуң тракторизи, «ДТ-54» трактор-биле шык базырар нормазын 1,5 катап ажыр күүседип турган.

А. Сертип — «Найырал» колхозтуң тракторизи, «ДТ-54» трактор-биле хүнде 36 ганың орнунга 70 га чедир чаштырып турар.

О. Барыймаа — «Найырал» колхозтуң хову ажылдакчызы, сеялкаже үрезин сөөртүр нормазын 150 хуу ажыр күүседип турар.

Суггарылга бугаларының ашталгазы

Улуг-Хем районнуң «Х Улуг хурал» колхозтуң механизаторлары чоокку хүннерде 750 га черни илиирткэннер. Трактористер Ч. Чечей-оол, В. Абрамов, С. Биче-оол олар хүн нормазын 230 хуу чедир күүседип турарлар.

Кара-Булуннуң суггарылга бугазы 400 ажыг га черни суггарар. Амгы үеде ооң унун аштап доосkан болгаш 4 суггарылга звенолары шөлдү суггарып эгелей берген. Колхозтуң № 1 огород бригадазының кежигүннери 25 херээжен колхозчулар Д. Дырлааның удуртулгазы-биле арык бугаларның ашталгазын чорудуп турар.

Д. БАЙЫР-ООЛ.

БИСТИҢ КУР ЧЕРДЕ БРИГАДАВЫС

Партияның болгаш чазактың кур база куруккан черлерни шиңгээдип ажыглаар дугайында айтышкынын күүседип, чуртка тараа бүдүрерин улам көвүдедир сорулга-биле бистиң «Кызыл партизан» совхоз эрткен чылын кур черге № 3 бригаданы немей тургускан. Бо чылын № 4 бригаданы база немээн.

Бистиң № 3 бригадавыс Хадыңның оң талазында кур черни ажыглап эгелээн болгаш ниитизи-биле үш муң га тарааны тараан. Баштайгы чылда аңдарып белеткээн чер эвээш болуп, чазын удур аңдарып тарааныңдан дүжүт хирелиг болган: кызыл-тастың га бүрүзүнден 8 центнер, чиңге-тарааның —10,5 центнер дүжүт алдынган.

Бо чылын нити культураларны 4108 гага тарыыр бис. Эрткен чылын чарып белеткээн черивис моон артып турар болгаш ооң чамдыызын № 4 бригадага берген бис. Бригаданың ажыл-ишчилери 2275 га эрте чажып тарыыр тараа культураларын 7 ажыл хүнүнде чажып доозар болгаш га бүрүзүнден 12 центнерден куду эвес дүжүттү, кукурузаның га бүрүзүнден 300 центнер ногаан массаны алыр деп социалистиг хүлээлгени алган. Бригада Көжээлиг-Ховудан Хадыңга киир, Хадыңдав Изиг-Дагга чедир делгем кур черни ээлеп турар. Шык базырыышкынын апрель 25-тен 30-ге чедир доосkаш май 1-ден чаштырып эгелээн бис. Ынчалза-даа баштайгы хүннерде хар чаап, дүне чер доңуп турганы-биле хүннүң чартык кезиинде чүгле үш агрегат ажылдап турган.

Бригаданың механизаторлары болгаш тарааж ылары боттарынга алган социалистиг хүлээлгелерин эрестиг күүседип, бистиң-биле чарыштыг № 4 бригаданы болгаш «Тиилелге» совхозтуң № 3 бригадазын ажар дээш карак-кызыл демисежип турарлар. Чаштырылга мурнунда шык базырыышкынын болгаш өске-даа ажылдарны чедиишкинниг чоруткан ны дээш Май 1-ниң байырлалының хүнүнде совхозтуң бригадалар аразынга шилчиир кызыл тугун бистиң бригадага тывыскан. Ол тукту часкы хову ажылдары доозулгужеге чедир быжыг тудар дээш бригаданың ажыл-ишчилери улам сорук кириишкинниг ажылдап турар. Чаштырылга нормазын үргүлчү ажыр күүседип турар Кандаков, Бакланов, Трышкин дээн ышкаш механизаторларның кызымаккай күш-ажылын демдеглээри чугула. Ылангыя эш Кандаков «ДТ-54» тракторга дөрт сеялканы кожуп алгаш чаштырып, нормазын ийи катап ажыр күүседип турар.

Ооң-биле чергелештир совхозтуң партия болгаш профэвилел организацияларынга бригаданың ажыл-ишчилери улуг негелдени салып турар. Чүл дизе, бистиң манаа баштай келгенивис апрель 19-тан май 4-ке чедир чартык ай дургузунда чаңгыс катап кино көргүзүү болган боордан аңгыда, чаңгыс катап концерт-даа болбаан. Май 1-де агроном эш Дорохов бистиң бригадага тук тыпсып, чүве чугаалаан боордан аңгыда, кымдаа илеткел, лекция кылбаан, беседа, солун номчулгазы болбайн турар. Бригадада 45 кижи ажылдап турар. Оларның иштинге агитас-массалыг ажылды чорудар агитаторларны парторганизация тускай быжыглаарын негеп турар бис.

А. БОБКОВ,
«Кызыл партизан» совхозтуң № 3 бригадазының бригадири.

ОБЛАСТЫҢ КОЛХОЗТАРЫНДА БОЛГАШ СОВХОЗТАРЫНДА ЧАСКЫ ТАРЫЛГАНЫҢ ЧОРУП ТУРАРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА МЕДЭЭ

(1960 чылдың май 5-ке чедир хуу-биле)

Районнар	Тараа культуралары	Ооң иштинде кызыл-тас
Сүт-Хөл	100,1	111,6
Бай-Тайга	95,4	109,4
Барыын-Хемчик	95,3	101,9
Тес-Хем	88,2	
Чөөн-Хемчик	85,1	103,1
Чаа-Хөл	83,7	113,2
Өвүр	67,8	
Таңды	58,5	70,4
Каа-Хем	51,0	67,4
Улуг-Хем	26,4	43,4
Эрзин	22,7	
Бии-Хем	8,9	10,1
Совхозтар:		
«Барлык»	98,1	112,5
«Тиилелге»	45,8	100,6
«Элегес»	27,9	123,7
«ҮТКА 25 чылы»	20,3	52,0
«Межегей»	16,9	33,5
«Кызыл партизан»	9,4	21,2
«Өөк»	2,3	4,2

СЕСЕГЕ ХОВУЗУНДА

Соонда чажар үш сеялкалар кошкан, солагай талазында «Мурнакчы агрегат» деп бижимелдиг кызыл туктугаштыг № 13 «ДТ-54» трактор Сесеге ховузунуң үстүү бажында чаштырыышкынны үргүлчүлеп чоруп тур.

Агрегат ховуну өрү чоктапкан. Ооң сеялкалары кызыл-тасты чаштырып, чаштырыкчылары комсомолчу Ондар Элбекей Дамдынчаповна, Ондар Эмишкеек Сундуй-ооловна болгаш Моңгуш Чечек-оол Сойзулович олар сеялкаларның тараа дамчыдыкчыларын хынап, корпустарже үрезиннерниң шуужуушкунун ылавылавышаан, черниң байдалынга таарыштыр сеялкаларның корпустарын өрүледип, кудуладып ажылдаан чорлар.

Агрегаттың башкарыкчызы коммунист М. Чимбии часкы тарылганы кыска хуусаада, агротехниктиг бедик деңнелге чорудар талазы-биле чаржып турары С. Доржунуң агрегадын ажыр ажылдаар дээш тракторунуң ыңдыынныг ыыдын улам хөөн киир ажылдадып, херзүннү сайзырадып турарын ылавылаан шинчилиг ол-бо талаларындыва көргүлээн чоруп кагды. Делгем хову. төнер эвес, агрегат ырап чорупкан, ооң бараазы көзүлбестээн, чүгле соонда буруулаан доозуну көстүр.

Оон элээн ыракта Сат Доржунуң агрегады Чимбииниң агрегадын четкеш, эрттер дээш база-ла кызыдып чоруп тур. Ол, мурнунда бир хүнде эки сайзыратпаан эвээш черге тараа чаштырыпкан буруузун чүмү-биле миннип, чажылданың шынарынче улуг кичээнгейни сала берген.

Колхоз даргазы Ондар Дүдераа, трактор бригадазының бригадири Моңгуш Дажы Сесегениң карак четпес делгем ховузунда 1960 чылдың бедик дүжүдүнүң салым-чолун шиитпирлеп турар бүгү-ле ажыл-ишчилерниң—механизаторларның, тарааж ыларның ажылын башкарып чорааш, мурнакчы агрегаттың шөлүнге чедип келдилер. Ховунуң ол чарыындан хоор аъттыг кижи чер хемчээкчизин тудуп алган шошкудуп ор. Ол—учётчик Ондар Хаажыкпан.

— Эш Чимбииниң агрегадының ажылдап турары улам-на киткеп турар ышкаш. Ооң чаштырыкчы уруглары Элбекей, Эмишкеек оолдардан тудак чок, харын чамдык оолдардан артык ажылдаар, чамдык соок, хаттыг дүнелерде безин торулбас уруглар болгай аан—деп колхоз даргазы О. Дүдераа чугаалайдыр.

— Ээлчээн эрттиргеш, турлагга келген дораан-на чунуп алгаш, кызыл булунче чүгүржүр. Солуннарның, журналдарның чаа дугаарларын ап номчаан, агитхуудустуң чаа дугаарын танышкан, көргүзүг самбыразын көрген тургулаар уруглар болгай—деп учётчик Хаажыкпан эш Дүдераага улажып кагды.

Аңдаргаш, хоюдур дискалап, илиирткен каан ховунуң үстүү кыдынга четкеш, агрегат кудургайлап бадыпты. Ол элээн чоруп ора доктаай берди. Тракторист дүшкеш, чаштырган чердиве чүгүргеш, черже ээгип көргүлээн. Оон сеялкаларга баргаш, дораан тракторга келген соонда шимчеп чорупкан. Ол болза сеялкаларның канчаар ажылдап турарын хынап турганы ол.

— Чеди чылдың ийиги чылыны чер ажылының талазы-биле бедиткен онаалдаларын ак-сеткилдиг күш-ажылы-биле боттандырарынга бистиң механизаторларывыс дөгере быжыг турушт уг. Часкы ажылдарга шаптык болбазын дээш тракторларны, кедээ ажыл-агый машиналарын олар эки септеп алганнар. Трактористер, чаштырыкчылар, прицепщиктер болгаш өскелер-даа чүгле сан-хуу дээш эвес, ажылдың шынары дээш, техникага, кывар чүүлге камналга дээш туржуп турар болгай—деп эш Дажы, ховуну эргилдир көргеш, чугаалады.

Эш Чимбииниң башкарган агрегады ээлчегде 50—72 га чедир чаштырып, ээлчег санында-ла бүдүн чартыктан ийи норманы күүседип турар. Кызыл туктуг агрегат 400 ажыг ганы чаштырган болгаш илиирткэн, дискалаан чери база хөй.

Сесегениң хову турлаа эки дериттинген. Ында ниитиниң чемненилгезин багай эвес организастаан. Кызыл булуң солуннар, журналдар, номнар-биле хандыртынган. Лекция, беседа, солун номчулгазы чорудтунуп, концерт, кино көргүзүү болуп турар.

Майның байырлалының хүннерин колхозчу ажыл-ишчилер күш-ажылчы ээлчегге эрттиргеннер. Колхоз бо чылын бүгү тарылга шөлүнүң 60 хуузун кур болгаш куруккан черлерде чорудуп турар. Эрте чажар тараа культураларының чажылдазын апрель 29-та доосkаш, пландан дашкаар чаштырылганы үргүлчүлеп, ооң-биле кады чиңге-тарааның, мал чеми культураларының тарылгазы үргүлчүлеп турар.

М. СЕВЕН.

Төрээн дыл башкылаашкынының шынарын экижидер

Бир эвес төрээн дыл башкылаашкынын чогуур негелдезинге чедир тургузар болза, ооң программаларында көрдүнген бүгү материалдарны өөреникчилер ханызы-биле шиңгээдип ап болур. Төрээн дыл болза өөреникчилер өске эртемнерни эки өөренип, шиңгээдип алырынга чугула ужур-дузалыг болгаш өөреникчилерниң угаан бодалын сайзырадыр. Орус дылды төрээн дылының материалдарынга үндезилээш, өөреникчилер чедиишкинниг өөренип болурлар.

Башкылаашкынның шынары багай болур ийикпе өөреникчилер төрээн дылды өөренир программаның кол негелделеринге чедир өөренмейн барза, оон ыңай оларның өөрениринге улуг бергелер таваржып болур. Ынчангаш төрээн дыл башкыларының мурнунда улуг, харысалгалыг сорулга туруп турар. Төрээн дыл башкылаашкынының шынарын бедидип, кичээлдерни бүгү талазы-биле шынарлыг эрттирип, өөреникчилерге быжыг билиглерни берип турар башкыларның саны сөөлгү үеде областың школаларында өзүп турар.

Сүт-Хөлдүң Алдан-Маадыр школазының башкызы Биликпаа, Чөөн-Хемчиктиң Чадаана ортумак школазының башкызы Доңгак, Улуг-Хем районнуң Көк-Чыраа школазының башкызы Сандак, Өвүр районнуң Хандагайты школазының башкызы Мөнге, Барыын-Хемчик районнуң Эрги-Барлык школазының башкызы Бадан, Улуг-Хем районнуң Көк-Чыраа школазының башкызы Кара-оол, Чадаананың № 1 школазының башкызы Сагаан болгаш оон-даа өскелер аңаа хамааржыр.

Оларның башкылап турар өөреникчилеринге бижиткен бижимел ажылдарының шынары, деңнели бедик, төрээн дыл программазының кол-кол негелделерин хандырып турар. Бо башкылар өөреникчилерни шын, чараштыр бижииринге өөредип, калиграфия талазы-биле хөй ажылдап турарлар. Ооң-биле холбаштыр төрээн дыл башкыларының шынары дыка хөй школаларда ам-даа чавыс. Хөй-хөй башкылар кичээлдерин чогуур белеткел чокка, багай шынарлыг чорудуп турар. Ооң уламы-биле өөреникчилерниң билии программаның кол-кол негелделери-биле дүүшпейн турар.

Төрээн дылга өөреникчилерниң бижимел ажылдарында чазыглар хөй. Сөстүң иштинге ыткыр, дүлей үжүктерни шын бижииринге, узадыр адаар ажык үннерни болгаш сөс эгезинге т, д; п, б; к, г деп үжүктерни бижииринге, ол ышкаш сөстүң дөзүнге, дазылынга кожумактарны шын бижииринге база я, е, ё, ю деп үннерни бижииринге болгаш өске-даа чүүлдерге чазыгларны кылып турар. Оон аңгыда оваарымча чогу-биле сөстерни, үжүктерни кааптар таварылгалар бар.

Программаның маңаа хамаарышкан бөлүктерин, темаларын өөредиринге онза кичээнгейни салыр, чазыгларны болдурбазы-биле янзы-бүрү практиктиг мергежилгелерни кылдырар. Ооң-биле чергелештир дыл башкылары боттарының билиин болгаш методиктиг мергежилин бедидер.

Чамдык башкыларның эрттирип турар кичээлдериниң эртем-даа, методика-даа талазы-биле шынары куду. Багай өөренип, кол-кол орфографтыг дүрүмнерни чазып турар өөреникчилер-биле олар сагыш човангыр ажылдавайн турарлар.

Чөөн-Хемчик районнуң Баян-Тала школазының башкылары Машпак-оол, Седен, Өвүр районнуң Солчур школазының башкызы Достай, Чаа-Суур школазының башкызы Куулар, Чадаананың № 1 ортумак школазының башкылары Күдер, Сержикей, Баян-Тала школазының башкызы Моңгуш, Барыын-Хемчиктиң Эрги-Барлык школазының башкызы Сапаа, Эрзин районнуң Эрзин школазының башкызы Арапчор болгаш оон-даа өске ындыг башкылар бар.

Төрээн дыл башкылаашкынының шынарының куду болуп турарының бир кол чылдагааны — дыка хөй башкылар башкының тускай эртемин доостпаанында болур. Оон уламындан эртирип турар кичээлдериниң эртем-даа, методика-даа талазы-биле шынары куду деңнелдиг. Оларның аразында боттарының билиин бедитпес, хөй чылдарда «заочник» ат кадагалап турарлар база бар.

Кызылдың башкы училищези болгаш башкы институду эге болгаш өске-даа класстарның башкыларын белеткээр ажылды сөөлгү чылдарда багай эвес чорудуп турар. Башкы бүрүзү институтка, училищеге башкының тускай эртемин бот өөредилге-биле чедип ап болур аргалар ам бисте бар.

Эртем билиин бедитпес, өөреникчилерге быжыг билиг берип шыдавас, башкының тускай эртемин чедип алыр тура чок башкыларны районнарның улус өөредилге килдистери сайгарып көөр үе ам келген. Башкы бүрүзүнүң теоретиктиг билии, башкылаар мергежили бедик болган тудум, төрээн дыл башкылаашкынының деңнели бедик болур дээрзин уттуп болбас херек.

Б. ШАКТАР-ООЛ,
Башкылар билиин бедидер институттуң кабинет эргелекчизи.

Кыштагларны ыжык черге тудар

Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозу эрткен чылын малдың баш санын өстүрер планны күүсетпээн.

Ынчангаш колхоз белеткел органнарындан 300 баш хойну садып алыр ужурга таварышкан. Ук хойну колхозчу эш Кызыл-оолга кадартыры-биле быжыглаан.

Хойжунуң кыштаа оңгар ишти, соок, хүн дегбес, хөлегелиг черде туттунган, кышкы үеде хой одарладырынга таарымча чок чер болган. Кыштагның мурнуу талазында девискээрниң оът-сигени тайыс. Артыы талазы дагның аар ийи болгаш хар улуг дүжер. Хүн караа өдекке дегбес, чүгле кежээликтей хүннээректеп келгилээр. Ол кодандан 57 хой ара салган, 27 хой өлген.

Колхозта хойнуң хораар чоруу чаңгыс бо коданда эвес. Өске малчыннардан база улуг когаралдар болгулаан. Бирги кварталда 338 шээр мал, 9 инек, 87 хаван хораан.

Бо чорук болза, малчыннарның кажаа-хоразы багай септеттингенинде. Апрель айның эгезинде мал чемнери шуут үзүлген турган. Арга-чадаарда «Мурнакчы» колхозтан 20 тонна сиген садып алган. Ол чүү-даа болбайн төнүп калган. Белеткеп алган сараттарның чадагай кажаалары багай болганындан колхозчуларның хууда малы ук сигенни дойлап каапкан. Ол ышкаш мал чемгерер хөй суланы кыштаглаашкын эгезинде-ле кайы-хамаан чок буданнап, төтчеглеп каапкан.

А. ЕВРОП.

Мал кажааларының тудуу

Чаа-Хөл районнуң «Бурунгаар» колхозунуң тудуг бригадазы 6 улуг мал кажаазының, 10 чуртталга бажыңнарының ыяжын тайгада кезип белеткээн болгаш 4 чуртталга бажыңының ханазын салган. Малчыннарның чазагларында чаш малдың 18 кажаалары туттунган. Улуг-Арт, Улуг-Чарык аксында 800 баш хой кирер кажааны эш Комбуга удурткан звено кылып эгелээн. Звенода Уйнукпан, Өргежик, Ыдыл болгаш оон-даа өскелер хүн нормазын 150 хуу чедир күүседип турарлар.

С. ШАКТАР.

„Шынның" материалдарының изи-биле

„Халдаашкын"

Мындыг эге-биле Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг колхозунуң хаван фермазының ажылдакчылары хаваннарны өлген деп актылар тургускаш, хаваннарны өлүргеш базаарлап турарын илереткен, эш Н. Тюндешевтиң корреспонденциязы «Шынга» парлаттынган.

Корреспонденцияның изи-биле хыналда чорударга шын болган, артельдиң хаваннарын оорлап, базаарлап турган колхозчулар Дакпажык, Довуу, Ламажай оларның херээн истелге черинде киирген деп колхозта партия организациязы редакцияга дыңнаткан.

ПАРЛАТТЫНМААН ЧАГААЛАРНЫН ИЗИ-БИЛЕ

Бай-Тайга районда харылзаа ажылының багайын, ылаңгыя колхозтарда почта чедирилгезинде улуг четпестер барын эш Хертек редакцияга бижээн.

Редакцияның чоруткан материалынга Бай-Тайга райкүүскомунуң харыылааны болза, районнуң харылзаа ажылынга улуг четпестер турган, чамдык хемчеглерни алган, харылзаа ажылы, колхозтарда почта чедирилгези сөөлгү үеде экижип турар.

3-тен 9

Тожу районнуң «Совет Тыва» колхозунуң ивн фермазының ажылдакчылары малдың хоралыг дайзыны бөрүге удур демиселди организастыг чорудуп турар. Олар чоокта чаа бөрүлерниң турар черин билип алгаш, хөй кижи аглаашкын-биле 3 улуг бөрүнү өлүрген. Ол бөрүлерниң бирээзиниң иштинге төрүттүнер четкен 6 бөрзектер бар болган.

М. КЕНДЕН.

Күш-культура болгаш спорт

М. Таль—хөл-шыдыраа талазы-биле делегей чемпиону

Хөл-шыдыраа талазы-биле делегейге бирги чер дээш М. Ботвинник биле М. Тальдың аразында маргылдааның 21-ги салыы май 7-де хайым болуп доозулган.

Гроссмейстер М. Таль (Рига) ол 21-ги салыгга 12,5 санныг болган болгаш М. Ботвинникти тиилээш, хөл-шыдыраа талазы-биле делегей чемпиону болган.

(СЭТА).

„Тываның аныяктары" солуннуң шаңналы дээш чиик атлетика эстафетазы

Май 8-те Кызылга «Тываның аныяктары» солуннуң шаңналы дээш чиик атлетика эстафетазы болуп эрткен.

Эстафетаның киржикчилери командаларны үш бөлүкке чарган турган. Бирги бөлүкке өөредилге черлериниң, ийигизинге бүдүрүлге, албан организацияларының болгаш үшкүзүнге школаларның командалары киришкен. Эстафета хоорайның Ленин, Кочетов аттыг кудумчуларынга болган.

Областың чурт шинчилел музейиниң чанындан эстафетаның бирги этавының киржикчилери үнүпкен. Каш-ла минута эрткенде хөрээнде 10 дугаарлыг, сарыг майкалыг оол мурнунда чүгүрүп олур. Барков. Барков соонда келди дижип көрүкчүлер алгыржып турган. Шак ынчаар институт командазы кымга-даа алдыртпайн келген.

Өөредилге черлериниң талазы-биле бирги черни пединституттуң бирги командазы, бүдүрүлге, албан черлериниң талазы-биле бирги черни типографияның командазы, а школалар талазы-биле бирги черни № [illegible] ортумак школаның командазы алган.

Пединституттуң командазы, «Тываның аныяктары» солуннуң шаңнал кубогун үш чыл улаштыр чаалап алган болгаш ол кубокту институт командазынга мөңгези-биле артырган. Типография болгаш № 7 школаның командалары вымпелдер-биле шаңнаткан. Тиилекчи командаларның кежигүннерин шаңнал бижиктер-биле база шаңнаан.

Чурукта: пединституттуң командазы.

Фотозу **В. Уколовтуу.**

Редактор К. С. ШОЙГУ.

Сууржулга айтырыын чугула көөр

Каа-Хем районнуң «Бурунгаар» колхозунуң төвү—Бүрен-Хем сөөлгү чылдарга чедир-ле бичии сууржугаш турган. Ооң мурнундагы чурттакчыларының бажыңнарының хөйү чавыс, тар болуп турган.

Ам ында 170 ажыг колхозчу ажыл-агыйлар каттышкан, оларның 140 хирези тыва өрегелер. Ол колхозта партия организациязы (секретары эш Шогжал) болгаш колхоз баштаар чери (даргазы эш Прокудин) сөөлгү үеде сууржулга ажылынче чогуур кичээнгейни салган. Ооң түңнелинде районнуң чамдык өске колхозтарының төптеринге деңнээрге бо суурда тудуг элээн калбарып турар. Бо чылын колхоз баштаар чери суурга 11, кыштагларга 3 чуртталга бажыңнары тударын планнаан, а колхозчулар боттарының инициативазы-биле 25 чуртталга бажыңнарын тудуп алыр күзелин илереткен.

Ол эгелекчи саналдарны колхоз баштаар чери деткээш, колхозчуларның тайгага белеткээн тудуг ыяжын сөөртүрүнге дузалашкан. Ам Бюрбю, Бөмбүргүк, Чүлдүм-оол болгаш өске-даа колхозчуларның бажыңнарының тудуглары эгелей берген. Эш Самбиге удурткан тудуг бригадазының бызанчылары ол тудугларны эки шынарлыг чорударынга дузалажып турар.

Колхозчу суурда бүдүрүлге болгаш культура албан черлериниң тудуглары база немежип турар. Ында 50 оруннуг яслиниң бажыңын февраль 15-те эгелээн, ам ооң шалазын, крышазын кылыры арткан. Ол ышкаш 250 олуттуг клубту колхозчулар пландан дашкаар тудуп турар, ону июнь айда ажыглалга киирери төлевилеттинген. Суурнуң аныяктары боттарының чаа клувун ажыдарынга эрестиг белеткенип турар. Ында библиотека эргелекчизи эш Прокудинага удурткан аныяктарның боттывынгыр уран чүүл бөлгүмүнүң ойнакчылары боттарының белеткээн солун концерттерин Ленин аттыг, «Октябрь 30 чылы» болгаш «Совет Тыва» колхозтарга чоокта чаа көргүскеш, клубтуң дерилгезинге херегләэр 900 ажыг рубльди чыылдырган.

Сүг-Бажы сүт-бараан фермазында 200 инекти баглавайн ажаар механизастаттынган кажааның, хову турлааның болгаш ногаа шыгжаар складтың тудугларын колхозчулар база организастыг чорудуп турар.

«Бурунгаар» колхозтуң ажыл-ишчилери сууржулганың айтырыын ынчаар чедиишкинниг шиитпирлеп турарын демдеглевишаан, ооң кожалары—«Октябрь 30 чылы» болгаш «Ленинчи орук» колхозтарда бо чугула ажыл дыка четпес болуп турарын айытпайн барып болбас. Чижээ, Федоровка суурда болгаш колхозтуң төп сүт-бараан фермазында 30 хире тыва өрегелерден чаңгысаай хевирлиг бажыңнар-биле хандырттынганнар чүгле 8 болуп турарын колхозчу эш Дозур-оол чугаалаан.

«Ленинчи орук» көдээ ажыл-агый артелиниң колхозчуларының деңи кезии тыва чон. Ынчалза-даа Бояровка суурда колхозчу араттар чаңгысаай хевирниң чуртталга бажыңнары-биле база хандырттынмайн турар. Мурнунда көшкүн амыдыралдыг чораан колхозчуларны чүгле фермаларга, бригадаларга быжыглаары-биле кызыгаарлаттынмайн, оларның сууржуур сорулгазын боттандырарынга тодаргай дузалажыры Каа-Хем районнуң чамдык колхозтарының удуртукчуларындан чугула негеттинип турар.

С. ЛОПСАН.

Ийи хүннүң семинары

Тес-Хем районнуң профэвилелдер ажылдакчыларының ийи хүн семинары болган. Аңаа профкомнар даргалары, казначейлер, ревком даргалары база актив, шупту 35 кижи киришкен.

Семинарга күш-ажыл дугайында хоойлу, соцстрахование, организас-массалыг ажыл дээш, өске-даа темаларга лекциялар болган. Ажылдың практиказынга ажыктыг ындыг семинарларны моон соңгаар организастап турары күзенчиг.

Күрүне албан черлериниң ажылдакчыларының болгаш улус чырыдыышкын ажылдакчыларының профэвилел райкомнары семинарның соонда актив чыылдырган. Аңаа областың профэвилелдериниң алдыгы конференциязының доктаалын таныштырган.

М. САРВАА.

Электрижиттинген

Улуг-Хем районнуң «Күш-ажылдың хостуу» колхозунуң Эйлиг-Хем участогун чоокта чаа электрижиткен. Участокту электрижиткени колхозчуларның культурлуг чуртталгазынга болгаш колхозтуң ажыл-агый адырларынга улуг дузалыг болуп, участокта ферманы болгаш шанны механизастаарынга ажыктыг болуп турар.

Т. ДАДАР-ООЛ.

Чазаныкчыларның ажыл түңнели

Колхозчу чазаныкчыларның эрткен 4 айларда кылган ажылының түңнели мындыг болган: хеп болгаш чем шкафтары катай 8, төгерик стол 45, бөдүүн стол 30, янзы-бүрү сандайлар 60 кылдынган.

Чазаныгга мастерскаязында 8 кижи доктаамал ажылдап турар. Олар 60 раманы, 10 этажерканы, 100 ажыг кастыкты болгаш хову турлаанга трактористер чурттаар бичии бажыңчыгашты база кылганнар. Бүгү кылган херекселдерниң өртээ 25 муң рубль болган.

М. АК-ООЛ,
Чөөн-Хемчик районда «Искра» колхоз.

Хой тарып боозадыр пункт белен

Сүт-Хөл районнуң Киров аттыг колхозунуң аныяк бызаңчылары хөй чуур ваннаның болгаш хойну тарып боозадыр пунктунуң тудугларын кылып дооскан. Хой тарып боозадыр оран-сууруну ишти 6 өрээл. Үш өрээлдиг улуг кажаа туттунган, ооң бир өрээлинге 500 хой кирер.

„Эндег болган, эттинип алыр бис"

Областың тудугжуларының Кызылга болур чөвүлел хуралынга төлээлер чорудар дугайында медээ «Тыва даг-дүгү» тудуг эргелелинге чеде берген. Ол улуг бүдүрүлге черинде дуржулгалыг тудугжулар, тускай эртемниг инженер-техниктиг ажылдакчылар-ла хөй. Чоруур кижилерниң санынга «Тыва даг-дүгү» эргелелиниң начальниги Серов, профком даргазы Ковалев, комсомол комитединиң секретары Сарыглар, коммунистиг күш-ажыл бригадазының бригадири Кодур-оол болгаш өскелер-даа кирген.

Чөвүлел хуралче базары-биле апрель 18-те чоруптарын шиилип алган. Бо хүн, эргиниң шажын сүзүглелинден ам-даа уштунмаан, Серов, Ковалев ышкаш чамдык кижилерге таарымчалыг-даа. Олар апрель 17-де пасха хүнүн демдеглеп, янзы-бүрү өңнүг кылдыр будаан дагаа чуургаларын хөй арага-биле кады чооглапканнар. Эртенинде туруп кээрге ийи карак тулуп-ла, борбак баш бузукла. Ону «эмнээр»—улаштыр арагалаар чылдагаан тывылган. Даргалар «кара чавааны» шалбалааш, доңгайтыр тыртып албас бе! Шалбалаашкын «кара чаваларны» улаштырыпла турган.

Хүн дүъш четкен. «ГАЗ-69» Ак-Довурактан Кызылче углай үнүпкен, а дарга Серов машина иштинге ужуп калган, Ковалев мун-не чүгээр. Кызыл-Мажалыкка Ковалев машинаны доктааткаш, Сарыгларны маңнадыпкан, оозу бир шилди эккелген. Орук ара Хемчик кыдыы Биче-Оймакка машина доктаай берген. Ковалев шилде арагазын өөрүнге кудуп эгелээн. Адак сөөлүнде Моңгуш Кодур-оолга бээрге—элээр кижи мен—дээш ынаваан. Ынчаарга, Ковалев:

— Ажырбас, Моңгуш, авыт, бистер пасха хүнү демдеглеп турар улус бис. Орус улустуң чаңчылы-дыр, ыявыла иш — деп албадай берген. Бо удаада Кодур-оол бирээни ижипкен.

Бөлүглешкек арагалаашкын эгелээн. Ковалевтуң эзирии дендеп барган. Төлээлер Чадаана хоорайга келген. Ковалев — ам силер садынар — дээш, Кодур-оол биле бригадир Малыгинни чорудупкан. Дарганың айтыышкыны хажык чокка күүсеттинген, ийи шил карманда кирген.

Бора-Булак ховузунга чоруп орда, Серов деткерлип келген, ынчалзажок ооң бажы бузук чүве-биле дөмей-ле. Машина доктаай берген. Кайын болур, улуг дарганы «эмнээр» болгай. Ковалев бир шилди ажыткаш, даргазынга ийини улаштыр куткан. Дарганы база катап олудунда чыттырып каан. Өскелери арткан арагазын пактап алганнар. «ГАЗ-69» шимчеп чорупкан.

Адар-Төштү ажып чорда, хүн даглар кырында олуруп турган. Ковалевтуң эзирии шуут кедерээн: «Аа, Моңгуш, сен энир чылын чайын область Совединиң сессиязынга санал бергеш, Ак-Довуракта кижизидилге ажылы багай, бо талазы-биле кол буруу Ковалевка, Сарыгларга онаажыр дээн сен, але? Ам бо чөвүлел хуралга база ынчаар бодап чор сен бе, кулугур! деп чалчыттынып эгелээн.

Удавааңда Ковалев Кодур-оолду ойтур шашкан. Машина турупкан. Ковалев биле Сарыглар Моңгуш Кодур-оолду эмеглеп эттеп алганнар. Эзирии эртип, араатаңзыг халдап турган даргаларының чудуруктарындан Кодур-оол арай боорда адырлып алгаш, дезипкен. Ковалев биле Сарыглар ону даг-дашка сывыртааш, четпейн барганнар. Малыгин Кодур-оолга болчуп чыткаш, Сарыгларга бир шаштырган, арга иштинче база дезип кире берген. Ол үеде тудуг эргелелиниң начальниги эш Серов машина иштинге өлүг чүве дег чыткан.

Кодур-оол биле Малыгин орукка өске машина дозуп олурупкаш, дедир чанар ужурга таварышканнар. Даргалары Кызыл хоорай кайы сен дээш ыдып дүже бергеннер. Чорутканының даартазында Кодур-оол биле Малыгин Ак-Довуракка чанып келгеннер. Чогум чүү болганының дугайын тудугжулар дыңнааш, кончуг-ла элдепсингеннер. Ковалев биле Сарыглар совет кижиниң мөзү-шынарын оскунган кижилер-дир деп көргеннер.

«Тыва даг-дүгү» тудуг эргелелинде партия организациязының хуралынга Ковалев, Сарыглар оларның бужар үүлгедиглерин, эш Серовтуң арага-дарыга хандыкkaш бодунуң удуртукчу алдарын оскунганын коммунистер шыңгыы буруу шапкан. Серов биле Ковалевка партияның чогуур харысалгазын хүлээткеннер.

Бо талазы-биле партия райкому кандыг хемчег алганыл, кандыг түңнел кылганыл? Партийжи түңнел болбаан, боттуг хемчег албаан. Харын Ак-Довурактың коммунистериниң шиитпирин эмин эртир шыңгыы-дыр деп көргеш, Серов биле Ковалев оларга хүлээткен хемчегни чиигеткен. «Тыва даг-дүгү» тудуг эргелелинде, ооң удуртукчуларында арага-дарыга хандыыр, прогулдаар чоруктар мурнундан бээр турган.

Тудуг эргелелиниң начальниги эш Серов арагалааш 2 катап ажылга үнмээн. Ону партия райкому баштай эш-хуузунуң чугаалажыышкыны-биле, а ийиги таварылгада сагындырыг-биле кызыгаарлап каан. Ам бо үшкү таварылгада, мурнунда хемчег алыспаан кижи чүве дээш эш Серовту чүгле доңгудуп каан.

Улус эттеп, мораль талазы-биле будалып, арагалап турган Ковалевту ажылындан үндүрер дугайында коммунистерниң хуралының шиитпирин партия райкому күш чок болдургаш, ону ажылында артырган.

«Эндег болган-дыр, ам черле ынчанмас, эттинип алыр бис» деп авыяас чугааларга партия райкому чежеге чедир эптежир ирги? Партияның, күрүнениң сагылга-чурумун каржызы-биле үреп турар кижилерге удур шиитпирлиг хемчегни алыр үе келген.

А. МОНГУШ.

ТЫВАНЫҢ КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ ТЕХНИКУМУ 1960-1961 ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЫЛЫНГА СУРГУУЛДАР ХҮЛЭЭП АЛЫРЫН ЧАРЛАП ТУР

КИРИП БОЛУР САЛБЫРЛАРЫ:

ЗАОЧНОЕ	ОЧНОЕ
1. Агрономия	1. Агрономия—4,5 чыл
2. Зоотехния	2. Зоотехния—4 чыл 4 ай.
3. Бухгалтерия	3. Ветеринария—4 чыл.
4. Көдээ ажыл-агый саналгазы (Бо салбырга өөренири 5 чыл).	4. Бухгалтерия, көдээ ажыл-агый саналгазы—3 чыл 5 ай.

Партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларындан азы ажыл-агый черлеринден чогуур шынзылгалыг, чеди чыл азы ортумак школаларны дооскан, 14-тен 30 хар чедир назылыг ССРЭ хамаатыларын техникумга хүлээп алыр.

Августуң 1-ден 20-ге чедир моон адаанда эртемнер талазы-биле кирериниң экзаменнери чоруттунар:

а) орус дыл болгаш чогаал номчулгазы (аас-биле болгаш бижимел);

б) математика (аас-биле);

Практиктиг ажылының хуусаазы 2 чылдан эвээш эвес кижилерни конкурс чокка хүлээп алыр.

Математика, орус дыл (чогаал бижиир) болгаш литература (аас-биле) талазы-биле он чыл школазының хемчээлин ёзугаар экзамен дужаарынга хостуг черлер бар апарза, 10-гу классты дооскаңнарны 2-ги болгаш 3-кү курстарга хүлээп алыр.

Билдириишкинни моон адаанда капсырылгалар-биле кады техникумнуң директорунуң адынга чорудар:

а) ажылдап азы өөренип турган черинден характеристика;

б) төрүттүнгениниң дугайында херечилел боду-биле (паспортту бодунга ап чоруур);

г) боду бижээн допчу намдары;

д) үш фото-чурукчугаштар, хемчээли 3×4 см.

е) кадыының байдалының дугайында шынзылга—майык № 286;

ж) ада-иезиниң ажылдап турар черинден шынзылга;

з) күш-ажыл дептеринден ушта бижилге (ийи чылдан эвээш эвес үениң дургузунда ажылдаан кижилерден); ону ажыл-агый чериниң удуртукчузу шынзыктырган болур ужурлуг.

Билдириишкиннерни 1960 чылдың июнь 1-ден август 1-ге чедир хүлээп алыр.

Тыва араттарның болгаш колхозчуларның уругларын күрүнениң долу хандырылгазынга хүлээп алыр. Оон өске студентилер моон адаанда хемчээлдиг стипендияны алыр:

1-ги курска — 140 рубль.
2-ги курска — 160 рубль.
3-кү курска — 180 рубль.
4-кү курска — 200 рубль.

ТЕХНИКУМНУҢ ТУРАР ЧЕРИ: Кызыл хоорайның Ленин кудумчузунда 5 дугаар бажыңда.

Телефоннар дугаары: 36—04, 23—77.

Техникумнуң дирекция чери.

Черногорск хоорайның Железнодорожная кудумчузунда № 2 бажыңның үшкү квартиразында чурттап турар Павел Иванович Разумныйдан чарлыр дугайында херекти Элегес-Аксы суурда чурттап турар Нина Михайловна Юрьева көдүрүп турар.

Ук херекти Кызыл хоорайның II-ги участогунуң улус судунга көөр.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчызының 35-24, партийжи амыдырал болгаш пропаганда килдистериниң 23-54, харысалгалыг секретарьның 37-13, көдээ ажыл-агый килдизиниң 22-64, иштики информация килдизиниң 21-47, совет тургузуг, үлетпүр болгаш транспорт килдистериниң 23-35, чагаа килдизиниң 21-27, культура болгаш амыдырал килдизиниң 25-38, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 20-60.

ТС—00171. Чагыг № 1323. Культура эргелелиниң типографиязы.